

BANYÁR JÓZSEF

Egy emberi tőkével feltőkésített nyugdíjrendszer körvonalai

I. ELŐZMÉNYEK, ELMÉLETI ALAPOK – IRODALMI ÖSSZEFOGLALÁS¹

Az állami nyugdíjrendszer és a demográfia – „felületi kezelések”

Az utóbbi néhány évtizedben, az állami, folyó finanszírozásának (pay-as-you-go = PAYG vagy FF) nevezett nyugdíjrendszerektől szóló tanulmányoknak és előadásoknak egy szigorú protokollja alakult ki. A szerző/előadó ismerteti a fejlett világban, illetve a cikkben érintett országban zajló demográfiai folyamatokat, az alacsony és jellemzően tovább csökkenő teljes termékenységi mutatót (total fertility ratio = TFR), és a folyamatosan növekvő várható hátralévő élettartamot. Megemlíti, hogy ezek miatt egyre csökken a gyermek- és fiatalok aránya, és egyre nő az időskorúak aránya a népességben, s folyamatosan romlik az eltartó-eltartott ráta, majd megállapítja, hogy ez így nem mehet tovább, valamit tenni kell. Ez utóbbival magam is egyetértek, de eltekintenék ezektől a „kötelező” köröktől, mivel az arra vonatkozó információkat az olvasó könnyen beszerezheti (pl. Oksanen [2003], Orbán–Palotai [2006], Bajkó et al. [2015], Berki–Palotai–Reiff [2016], Varga [2014]). A helyzetből kiútként a szakértők többféle megoldást szoktak javasolni, amelyeket szokás két csoportra bontani: parametrikus és paradigmatis reformokra.

A parametrikus reformok – amelyekre az alábbiakban én is javaslatot teszek – a romló helyzetben az egyensúly javítását szolgálják. Legfontosabb formájuk például a korhatáremelés és a nyugdíjak indexálásának szigorítása, amit pl. 2009-ben a Bajnai-kormány, vagy az indokolatlan kedvezmények eltörlése, amit 2011-ben az Orbán-kormány alkalmazott. Ezek fontos eszközök, de az alkalmazásukkal elért egyensúlyjavulás a nyugdíjkassza bevételi

¹ A tanulmány I. része 2019 decemberében megjelent a *Pénzügyi Szemle*-ben: Banyár József: Az állami nyugdíjrendszer „születési” hibái és javításának fő iránya címmel. *Pénzügyi Szemle*, 2019/4. 540–553. o. – https://doi.org/10.35551/PSZ_2019_4_4

és kiadási oldala között időleges. Ráadásul például az indexálás szigorítása hosszabb távon afféle „jóléti ollót” nyit szét a régi és új nyugdíjasok közt (pl. Simonovits [2018]).

Sokan ezért a megoldást a „komolyabb”, paradigmaticus reformoktól várják. Két fontos irányt lehet itt megkülönböztetni, a részleges feltőkésítést, amit – a Világbank javaslatára (World Bank [1994]) – például Magyarország is bevezetett 1998-ban (sok hibával, ami miatt volt bizonyos jogosultsága annak szinte teljes, 2011-es felszámolásának), illetve a svéd típusú egyéni számlás nyugdíjrendszer, ami viszont jelenleg az egyik fő ajánlása a Világbanknak (Holzmann–Palmer [ed.] [2006], Holzmann–Palmer–Robalino [ed.] [2012–13]), bár utóbbi időben a terjedése megtorpant (Guardiancich et al. [2019]).

A részleges (vagy akár teljes, mint Chilében) feltőkésítés lényege az lenne, hogy csökkentsék az aktuális járulékbételekből finanszírozandó nyugdíjrészt, aminek következtében a nyugdíj csökkenő népesség esetén is, járulékemelés nélkül folyósítható lenne a megszokott mértékben. Hátulütője, hogy addig viszont kevesebb járulék folyik be a nyugdíjkasszába, tehát a hiányt az államnak kell kipótolnia. Vagyis nem oldja meg az alapproblémát, csak a finanszírozási nehézségek kiéleződését tompítja azzal, hogy azt időben elhúzza (Banyár [2011]).

Az egyéni számlás, vagy „hivatalos nevén” Notional Defined Contribution (NDC) rendszer bevezetését úgy is definiálhatnánk, mint valamiféle „vissza az alapokhoz” reformot, aminek a keretében szigorúan az egyéni járulékbefizetésektől teszik függővé a nyugdíjat, ahogyan azt az FF rendszer hivatalos ideológiája mondja. Ez azonban csak abban segít, hogy racionalizálja a rendszert, s úgy teszi (kicsit) hosszabb ideig fenntarthatóvá, hogy lenyesi arról az időközben rátelepült, nehezen indokolható jogosultságokat.

Ugyanakkor ezek a megoldások – bár hasznosak, mert átmenetileg el lehet kerülni velük a probléma kiéleződését – csak „felületi kezeléseknek” tekinthetők, mert nem oldják meg (sőt nem is célozzák megoldani) az alapproblémát: az alacsony TFR-t.

Nem oldják meg, hiszen a racionalizálás lehetőségei egy idő után kimerülnek, miközben a fedezetlen nyugdíjígéretet (amit az implicit államadóssággal mérhetünk) ottmaradnak. A feltőkésítés esetében kicsit bonyolultabb a kép. Ha az történik, mint például Magyarországon is, hogy a „tőke” egyszerűen államadósság lett, akkor csak az implicit államadósságot konvertáltuk explicitté (Németh [2009]), vagyis egy alacsony költségű, hosszú lejáratú adósságrészt tettünk magas költségű, rövid lejáratú adósságrésszé, tehát rontottunk is a helyzeten (Banyár [2011], illetve [2017b]). Általánosságban is lehet mondani, hogy ha a nyugdíjrendszert úgy tőkésítjük fel, hogy a tőke hazai államadósság, akkor valójában nem törtünk ki az FF rendszerből, hiszen csak explicitté transzformáltuk az implicit államadósságot. (Ezt ismerte fel a generational accounting, ami az egész, tehát implicit és explicit államadósságot próbálja meg számba venni,

és generációkra „leosztani” – Kotlikoff [1993], Magyarországon lásd Gál–Simonovits–Tarcali [2001].)

Viszont az a követelés, hogy akkor tőkésítsük fel úgy a nyugdíjrendszert, hogy a tőke ne államadósság legyen (pl. Kotlikoff [1993], Feldstein [2005]), hosszabb távon szintén nem vezet előre. Ez ugyan látszólag függetlenné teszi a nyugdíjrendszert a születésszámtól, de tudjuk, hogy egy gazdaság csak akkor lesz működőképes hosszú távon, ha megfelelő létszámú a népesség utánpótlása. Ebbe belefér akár némileg csökkenő népesség is, de rohamos csökkenés esetén a gazdaság is összeomlik, benne a nyugdíj-megtakarításokkal, s így feltökésített rendszerben sem lesz végül nyugdíj. Ráadásul a feltökésítés meghirdetése azt jelentené, hogy jelentősen csökkentenünk kell a jelenbeli fogyasztásunkat, hogy megfelelő nyugdíjunk legyen. Így viszont még inkább kiéleződik a kérdés, hogy korlátos jövedelmünket érdemes-e olyan gazdaságilag improduktív dolgokra „pocsékolni”, mint a gyermekevelés. Vagyis a feltökésítés feltehetőleg tovább csökkentené a TFR-t, így hosszabb távon ismét kiéleződne a nyugdíjprobléma, hiszen ez sem oldja meg az alapproblémát (Banyár [2019a]).

Az alapprobléma és a megoldás is más: a humántőke-beruházás az érintetteknek nem éri meg

Az alapproblémának, vagyis az alacsony TFR-nek az oka pedig valószínűleg az, hogy a gyermekevelés költsége egyre nagyobb, míg gazdasági haszna – legalábbis az egyének számára, akik döntő részt végzik, illetve finanszírozzák ezt – gyakorlatilag nulla, vagyis nemcsak hogy rossz üzlet, de luxusfogyasztás is, amit kevesek engedhetnek meg maguknak.

A TFR – különböző szintekről – világszerte csökken. Nem tudni, ennek mi az oka, de mára az eddigi magas értékeket indokoló tényezők mindegyike kiesett. Hajdan szükségszerű volt a magas TFR, mert:

- A gyermeknek – a népesség döntő többsége számára – komoly gazdasági haszna volt. Már viszonylag kis korától munkába lehetett állítani a családi gazdaságban, vagy bérmunkába lehetett adni munkaerjét. Ezenfelül az idős, már munkaképtelen szülők ellátását is ők oldották meg, amit a mából visszatekintve szoktak a „hagyományos nyugdíjrendszer” címkével ellátni.
- A magas csecsemő- és gyermekhalandóság miatt célszerű volt sok gyermeket vállalni, hogy legalább egy-kettő megérje a felnőttkort, s így ténylegesen segítsen az idős szülőknek majd annak idején.
- A fogamzásgátlás nagyon nehéz és általában törvénytelen volt, a házasság pedig általános, s így a gyermekszületés számított a cselekvést nem kívánó olcsó alapértelmezésnek.

- A gyermeknevelés költségei alacsonyak voltak, nem költöttek oktatásra, egészségügyre, gyermekek őrzésére, nem foglalkoztak velük külön sokat a szülők, stb. – s viszonylag hamar, alacsony korban befejeződött.²

Mindezek mára radikálisan megváltoztak, a gyermekvállalás egy racionálisan kalkulálható „projektté” vált, s a kalkuláció szerint az nem éri meg, hiszen a gyermeknek mára már csak érzelmi értéke van. (A dolog praktikusán úgy szokott felmerülni, hogy az emberek többsége szeretne gyereket, de „belátja”, hogy „most még” nincs olyan gazdasági helyzetben, hogy vállalja.) Ugyan a társadalom számára a gyermek gazdasági haszna továbbra is óriási, de gyermeket nem a társadalom vállal, hanem az egyének, akiknek a társadalom csak nagyon kis részben téríti meg az így felmerülő költségeket. A gyermekek társadalmi haszna – tovább működtetik a gazdaságot, fizetik az adókat és a társadalombiztosítási járulékokat – nagyrészt közös, nem azok realizálják, akik a gyermeknevelés – modern társadalmakban egyre növekvő – költségeinek döntő részét állják. S ahogy a közgazdaságtani alapvetés mondja: az emberek reagálnak az ösztönzőkre.

Tehát – ha azt akarjuk, hogy a nyugdíjrendszer hosszú távon fenntartható legyen, akkor – a feladat, hogy a gyermeknevelést gazdaságilag „jó üzletté” tegyük, vagyis látszólag a nyugdíjrendszeren kívüli tényezővel kell foglalkozunk. És az is világos, hogy nem általában a sok gyerek a fontos, hanem az, hogy több olyan gyermeket neveljünk fel, akik megkapják azokat az impulzusokat, amik alkalmassá teszik őket a modern gazdaságba, munkamegosztásba való beilleszkedésre. És ez nagyrészt kisgyermekkorban dől el, így a kezdeti humántőke-beruházás kulcsfontosságú.

A gyermeknevelés „jó üzletté” tételének (azok számára, akik képesek a megfelelő nevelésre) elvileg két útja lehetséges, amit nevezhetünk „input-” és „outputfinanszírozásnak”. Az első szerint a társadalom erőforrásokat biztosít a gyermekneveléshez, vagyis fedezi annak költségeit, a második szerint pedig kvázi, amikor a társadalom „átveszi” a „kész” felnevelt gyermeket, akkor visszatéríti a felnevelés költségeit. A gyakorlatban valószínűleg ennek valamely kombinációját célszerű megvalósítani, és a nyugdíjrendszert mindenképpen érdemes bevonni a konstrukcióba (az „outputfinanszírozás” révén). Hogy miért, azt könnyebben megérthetjük, ha megnézzük, hogy mit rontottak el azok, akik kialakították a modern nyugdíjrendszer ma használatos elveit.

² És persze igaz, hogy azokban a fejlődő országokban, illetve a fejlett országok azon rétegeinél, ahol ezek még mindig fennállnak, továbbra is magas a termékenység.

A probléma genezise: elhibázott nyugdíjelvek

Nézzük meg röviden, hogy a modern nyugdíjrendszer kialakulásáig az emberiség milyen nyugdíjmegoldásokat fejlesztett ki, s a mai rendszernek mik az előzményei, okai és elvei.

A modern FF nyugdíjrendszerig kialakult nyugdíjmegoldások

A fejlett világban – így Magyarországon is – általánosnak tekinthető, modern, folyó finanszírozású (FF) nyugdíjrendszer szinte sehol sem kizárólagos, de ahol van, ott a nyugdíjrendszer fő részét alkotja, amit elismert a Világbank is azzal, hogy híres, azóta általánosan használttá vált tipizálásában (World Bank [1994]) ezt nevezte meg mint a nyugdíjrendszerek I. pillérét. Ugyanakkor ez a pillér alakult ki legkésőbb, a nyugdíjrendszer korábbi elemei mind sokkal régebbiek.

Három korábbi nyugdíjmegoldást lehet megkülönböztetni, amelyek eredetileg különböző társadalmi rétegekre voltak jellemzőek, de mára egy vegyes rendszer különböző pilléreivé váltak.

1. A felső rétegek számára a nyugdíj a felhalmozott (gyakran örökölt) vagyon hozamából való élés. Ennek a „minimál” formája a biztosítói életjáradék. Technikai értelemben (teljesen) feltőkésített, befizetéssel meghatározott („defined contribution” = DC) rendszer. Állami rendszerként is kipróbálták, a bismarcki nyugdíjrendszer egy feltőkésített rendszer volt, amíg a tőkét el nem vitték alóla az egymás utáni világháborúk, s végül felhagytak a pótlására irányuló próbálkozásokkal.
2. Az alkalmazottaknak találták ki a nyugállományba vonulást magát. A nyugdíjas élet finanszírozásának a formája pedig a szimpla „bérlistán” tartás volt. Korai változata ennek a királyi, főúri kegydíj, amely fokozatosan átalakult egy pénzügyileg jobban átgondolt és megalapozott foglalkoztatói nyugdíjja („occupational pension”). Intézményi formája a nyugdíjalap lett, ami technikailag (sokszor csak részlegesen) feltőkésített, szolgáltatással meghatározott („defined benefit” = DB) nyugdíjat jelent. Nyugaton ez a forma egyre általánosabbá vált, az alkalmazottakról kiterjedt a munkásokra is, s sok helyen és sokáig ez lett a fő nyugdíjforrás. Ugyanakkor az utóbbi időben a (nem állami) munkáltatók kezdenek sorra kivonulni belőlük, s bezárni az új belépők számára a rendszert. A munkáltató itt garantálja a nyugdíj szintjét, s ő a nyugdíjalap mögötti „szponzor”, aki hosszú távon helytáll. Pont ezért lehetséges, hogy az ilyen nyugdíjalapok ne legyenek feltétlenül és mindig 100%-ig feltőkésítve (vagyis a már megígért nyugdíjak várható értékénél kisebb legyen az alapon lévő tőke nagysága) – tehát lehetséges halasztást adni a szponzornak, hogy a tőkefeltöltési kötelezettségét később, neki alkalmasabb időpontban teljesítse. A foglalkoztatói nyugdíjrendszerekben a nyug-

díjjal a munkáltatók eleinte és még nagyon hosszú ideig a munkavállalók lojalitását díjazták, amit azzal húztak alá, hogy a nyugdíjígérvényeket a munkavállalók munkahelyváltással elveszítették, illetve azt hosszú szolgálati időhöz kötötték.

3. Az egyszerű nép számára a nyugdíj (vagy az annak funkcionálisan megfelelő „valami”) valójában valamiféle családon belüli transzfer volt, amit elősegített az, hogy a hagyományos munkamegosztáson belül a foglalkozás apáról fiúra szállt, s a generációk együtt éltek egy háztartásban. A családi gazdaságban már a kisgyermeknek is megvolt a maguk feladata, és még a nagyon öregek is találtak valami elfoglaltságot. Mégis a fiatalok és a nagyon öregek gazdasági teljesítménye és személyes fogyasztása nem állt arányban egymással, mindketten transzfereket kaptak az aktívaktól. Azonban a fiatalok azoktól kapták ezeket a transzfereket, akiknek aktívként később visszaadták azt, vagyis a szüleiktől/szüleiknek, tehát a rendszer valamiféle családon belüli transzferen alapuló nyugdíjrendszerként is felfogható, ahol a transzferek ciklusa mindig zárt: amit fiatalon a szüleimtől kapok, visszaadom nekik, amikor idősek lesznek, s a gyermekeimmel ugyanez lesz a viszonyom. Általánosabb értelemben azt is mondhatjuk, hogy a szülők beruháztak gyermekeik felnevelésébe, s ennek a beruházásnak a hozamát kapták vissza idős korukban, vagyis általánosabb értelemben ezt a rendszert is lehetne feltőkésítettnek nevezni, ahol a tőke speciális, humán tőke. Az analógiát tágitva, ezt is nevezhetnénk teljesen feltőkésített DB rendszernek. Mára ez a rendszer a fejlett világban csaknem teljesen kiment a divatból (a fejlődőben viszont tovább él), mégpedig a munkamegosztás változása, elsősorban a hagyományos, egy háztartásban élő családok felbomlása miatt. Ez a változás nyitott utat a modern nyugdíjrendszernek, ami iránt ezért tömeges igény mutatkozott.

Összességében megállapítható, hogy a modern nyugdíjrendszer létrejöttéig csak (legalább részben) feltőkésített nyugdíjrendszerek voltak, de a rendszerek mögötti tőkébe bele kellett számítani a humántőkét is, s ennek az volt a „gazdája”, aki azt létrehozta.

A modern FF nyugdíjrendszer mint a korábbi megoldások elvtelen kombinációja

A modern, FF állami nyugdíjrendszer forrása kettős: Amerikában a roosevelti New Dealhez kapcsolódik, Európában pedig a bismarcki nyugdíjrendszerek el lehetetlenüléséhez.

A 30-as évek végén, 40-es évek elején létrejött roosevelti rendszer bevallottan egy rögtönzés volt, mindenfajta elméleti alap nélkül (Blackburn [2003]).

Ha vissza akarjuk fejteni, hogy mi is történhetett, akkor azt mondhatjuk, hogy az állam itt leginkább a munkáltatói nyugdíjalapokat másolta, egy kvázi „összmunkáltatói” nyugdíjalapot létrehozva azzal az „innovációval”, hogy magát olyan erős „szponzornak” tekintette, hogy a nyugdíjalap részleges feltökésítésének a szélső értékéig, vagyis a 0%-ig ment el, s emiatt vált szükségessé annak megkülönböztetése fogalmilag is a feltökésített rendszerektől. Emiatt kapta a „pay-as-you-go” rendszer nevet, amit én folyó finanszírozására magyarítottam.

A korábban kialakult, a bismarcki rendszert utánzó európai rendszerek (köztük a magyar nyugdíjrendszer) eredetileg feltökésítettek voltak, csak a tőkét lényegében mindenhonét elvitte a két világháború. Feltehetőleg az eleve nem feltökésített amerikai rendszer „sikerét” látva mondtak le lényegében mindenhol a II. világháború után ezek újratökésítéséről – nem beszélve arról, hogy ez az időszak egybeesett a nyugdíjrendszerek nagyarányú kiterjesztésével (illetve a szovjet befolyási övezetben a szóba jöheto befektetési célok államosítással³), ami eleve illuzórikussá tette volna ezt a követelményt.

Ma úgy tudjuk, hogy az amerikai rendszer elméleti alapjait Samuelson adta meg 1958-ban (Samuelson [1958]), de ez majdnem két évtizeddel annak bevezetése után történt. Mindenesetre a samuelsoni megalapozás nagy siker volt, és valószínűleg közrejátszott az amerikai rendszer európai elfogadásában is. Előtte a rendszer működtetőinek rossz érzésük volt, hogy nem pilótajátékot („Ponzi-scheme”) működtetnek-e, de Samuelson eloszlatta ezeket az aggályokat, elmondta, hogy erről szó sincs (Blackburn [2003]). Az *Economist* 2017-ben erre rákontrázva (s némiképpen cáfolva is azt) egyenesen úgy fogalmazott (egy a közgazdaságtan csúcsteljesítményeit ismertető cikksorozata ennek szentelt részében), hogy Samuelson megmutatta, hogy van „jó pilótajáték” is! (*The Economist* [2017])

Samuelson szerint korábban a nyugdíjasokat gyermekeik tartották el („hagyományos nyugdíjrendszer”), de „ez kiment a divatból” (a dolgot tovább már nem részletezte!). Emiatt az egymást követő generációk egy új „hobbesi–rousseau-i társadalmi szerződést” kötöttek, miszerint a mostani aktívak eltartják a mostani időseket, s ezért cserébe számíthatnak rá, hogy a jövő aktívjai majd őket tartják el. Ráadásul, ha nő a népesség (amit lényegében feltételezett, bár az elméleti teljesség kedvéért megemlítette az ellenkező opciót is), akkor az idősek afféle „biológiai kamatot” kapnak, vagyis befizetéseikhez képest, a népességnövekedés mértékében kapnak nagyobb nyugdíjat. Samuelson – bár nem mondta ki ezt így – egyértelműen egy DC nyugdíjrendszer leírását adta meg, ahol a befizetéseket az érintett egyének teszik meg (ami a DC rendszernél annyira lo-

³ Bár pont emiatt – paradox módon – a szocialista országok állami nyugdíjrendszereit akár feltökésítettnek is lehetne tekinteni, hiszen ott állt mögötte a hatalmas állami tulajdon. De igazából ez senkinek nem jutott eszébe.

gikus, hogy akár elméletileg is kimondhatnánk), az indexálás pedig lényegében járuléktömeg indexálás. S itt kezdődnek a problémák.

A megvalósult FF rendszerek kizárólag DB rendszerek voltak, s ezt a – foglalkoztatói nyugdíjrendszerből „importált” – tulajdonságukat olyan magától értetődőnek találták, hogy eleinte nagy ellenállás fogadta az FF rendszerek DC rendszerűvé való átalakítását (NDC rendszer), amit az ezredfordulón elsőként Svédország tett meg, de azóta már sokan követtek. Pedig ez valójában „a” samuelsoni rendszer, mégis – a szintén Nobel-díjas – Buchananhoz kötik (Buchanan [1968]). A foglalkoztatói DB rendszerekbe a befizető a foglalkoztató, s a munkavállaló a nyugdíjat, „kiérdemli” tőle, s az érdemet el lehet veszíteni. A DC rendszerben alapértelmezésben a munkavállaló a befizető (vagy ha a munkáltató, akkor a befizetést ezzel át is adta a munkavállaló tulajdonába), s így az ebből adódó nyugdíj eleve az övé, „megérdemli”, nem lehet tőle elvenni. A megvalósult FF rendszerek többségében viszont a járulékot részben a munkáltató, részben a munkavállaló fizeti, így a jogosultságok nem világosak.

Tovább bonyolítja a dolgot, hogy úgy tűnik, azt mindenki könnyedén elfogadta, hogy a népességnövekedés hasznából a nyugdíjasok részesüljenek, azt viszont nem igazán akarják elfogadni, hogy a népességsökkenés kárából is részesüljenek. Az emberek féloldalasan fogadják el Samuelson érvelését ezzel kapcsolatban: népességnövekedés esetén jár a biológiai kamat, népességsökkenés esetén viszont inkább a feltőkésített DC rendszerek logikája szerint várnak el a nyugdíjat.

További probléma, hogy ha az FF rendszert részlegesen feltőkésített foglalkoztatói DB rendszernek tekintjük, akkor ki lehet számítani a rendszer hiányzó tőkéjét. Ez a rendszer mögött álló szponzor kötelezettségvállalása, vagyis adóssága. Mivel ez itt az állam, ezért ez államadósság, s mivel ez nem „kinyomtatott” államadósság, ezért megkapta az „implicit államadósság” elnevezést. (A kezdetben ez annyira nem volt magától értetődő, hogy az implicit államadósság felfedezése is hatalmas tett volt, ami Martin Feldstein [1974] nevéhez fűződik.) Ez viszont hatalmas méretű, többéves GDP-nek megfelelő nagyság, amit az aktív generációknak kell fizetni, ami feszültséget szül bennük, ha csökken az aktívak létszáma, így növekszenek a terheik. Azzal, hogy az EU a nyugdíjrendszerek mögötti implicit államadósságot 2017-től kötelezően kimutattatja a tagállamokkal, (szintén „implicite”) elismeri annak ilyen jellegét. (A magyar értéket lásd az MNB honlapján: <https://www.mnb.hu/statisztika/statisztikai-adatok-informaciok/adatok-idosorok/xii-a-nemzetgazdasag-penzugyi-szamlai-penzugyi-eszkozok-es-koteleztsegek-allomanyai-es-tranzakcioi/a-penzugyi-szamlakhoz-kapcsolodo-egyeb-adatok/a-haztartasok-tarsadalombiztositasi-nyugdijjogosultsaga>)

Össességében kiderül, hogy a jelenlegi rendszerek – romló demográfiai helyzetben – lényegében pilótajátékként működnek, vagyis megalapozatlan ígérete-

ket tesznek. Ezt úgy is meg lehet fogalmazni, hogy a többi nyugdíjrendszerhez képest a modern nyugdíjrendszer eszköz- és forrásoldala egymástól független, és nincs mechanizmus benne ezek összhangba hozására, egymáshoz igazítására, sőt a forrásoldal – a pilótajátékhoz hasonlóan – hajlamos felfújódni az eszközoldalhoz képest. Az eszközoldal itt a felnevelt járulékfizető, a forrásoldal pedig a nyugdíjigéret (Banyár [2019b]).

Az FF nyugdíjrendszer fenntarthatósága – ugyanúgy, mint a hagyományos nyugdíjrendszeré (s ezt maga Samuelson is hangsúlyozta!) – valójában a megfelelő számú gyermektől függ. A rendszer viszont ezt nem ismeri el, sőt sújtja a gyermeknevelést, hiszen aki ezzel foglalkozik, az a fogyasztásától von el pénzt, amit nem kap vissza, hiszen a gyermekbe való „befektetés” eredménye, a járulékfizetésen keresztül közjósággá válik. Ebből viszont azért kap kevesebbet a gyermektelenekhez képest, mert a gyermeknevelés miatt – különösen a nőknél – kisebb lesz a járulékfizetői „története”.

Samuelson tévedett, nem azt kellett volna mondania, hogy a hagyományos nyugdíjrendszer kiment a divatból, s helyette új rendszer kell, hanem hogy annak körülményei miatt a régi konkrét megoldás nem működik az állam közbelépése nélkül, vagyis az államnak kell kikényszerítenie és megszerveznie, hogy a gyermekek – nyugdíj formájában – továbbra is megfizessék szüleiknek felnevelésük költségeit. Vagyis expliciten össze kellett volna kötnie a nyugdíjigérvényeket azok alapjával, a gyermekneveléssel, ahogy az a „hagyományos nyugdíjrendszerben” történt, aminek a modern rendszer az örökebe lépett. Növekvő népesség esetén nem vették észre a hibát, hiszen ott a többletbevezetések elosztásáról volt csak szó, csökkenő népesség esetén viszont már egészen más a helyzet, az elméleti hiba gyakorlati feszültséggé transzformálódott, s így valamit tenni kell.

Logikailag érvelhetett volna másképpen is: ha azt akarjuk, hogy a gyermek felnevelésének haszna – vagyis az ezzel létrehozott járulékfizetői kapacitás – közjóság legyen, akkor a gyermeknevelés költségeit is a köznek kell állnia. Ebben öt modelljének két vastkos egyszerűsítése akadályozta meg: részben azt tette fel, hogy gyermeke mindenkinek van, részben pedig azt, hogy a gyermeknevelés költsége nulla. Ezekkel a feltételezésekkel élve, egy gyermeknevelés-függő nyugdíjrendszer modellje a samuelsoni modellel egyszerűsödött volna.

Megoldás: pilótajáték helyett ösztönzés és eszköz-forrás illesztés

A megoldáshoz először is azt kell felismerni, hogy nincs olyan rendszer, ami hozamot ad befektetés nélkül, bár sokszor kísérleteztek már ezzel, de mindig csak időlegesen sikerült a dolog. A megoldást úgy hívják, hogy pilótajáték (Ponzi scheme), ami végül mindig nagy veszteséggel és sok veszteséssel végződik, mert

a korábban fizetett hozamokról kiderült, hogy azok a tőke feléléséből adódtak. A vesztesek azok, akik nem tudnak időben kiszállni.

A jelenlegi elveken nyugvó folyó finanszírozású nyugdíjrendszerek gigantikus pilótajátékok, hiszen azokban – elismerten, sőt hangsúlyozottan – semmifajta befektetés nem történik.⁴ A rendszer logikájából adódóan ebből csak a halállal vagy a járulékfizetés megtagadásával lehet kiszállni. Az egyik lehetőség alapvetően a már nyugdíjasok (illetve a már sok járulékot befizető idősebb aktívok), a másik alapvetően a fiatal aktívok érdeke, így a személyes csőd elkerülése különböző megoldásokat tesz vonzóvá a különböző korosztályoknak, szembeállítva egymással a különböző generációkat, amit jelenleg egyre inkább megfigyelhetünk. (Ennek elemzését lásd Banyár [2017a].)

A rendszer pilótajáték jellege abból is világos, hogy a befizetésből azonnal kifizetés lesz, a közbeiktatott befektetés nélkül. És itt sokakat megtéveszt az, hogy sok szempontból egy feltőkésített nyugdíjalapban is hasonló dolgok történnek. Hiszen az, hogy a befizetés és a kifizetés itt szétválik, a befizetés a tartalékokba történik, a kifizetés pedig a tartalékokból, a gyakorlatban leegyszerűsödik: a befizetést és a kifizetést „kinettózzák”, vagyis a kifizetést az aktuális befizetésekkel teljesítik, s csak a maradékot teszik a tartalékba, vagy csak a hiányzó részt veszik a tartalékból. Előfordulhat olyan egyensúlyi helyzet, hogy a tartalékhoz egyáltalán nem nyúlnak, s a kifizetés megegyezik a befizetéssel, ráadásul – technikailag – fillérre ugyanazt a pénzt fizetik ki, amit nemrég befizettek. De helytelen azt gondolni, hogy ebből az következik, hogy a tőkefelhalmozás teljesen felesleges dolog – ez különösen akkor lesz világos, amikor a kifizetések kisebbek lesznek, mint a befizetések, és elkezdik felélni a tőkét.⁵

A rendszer pilótajáték jellegét elfedi, hogy az egyrészt nagyon hasonlít egy feltőkésített nyugdíjrendszerre („csak” a tőke hiányzik belőle), másrészt, hogy valaha ténylegesen is az volt – legalábbis Magyarországon (és szerte Európában – de nem az Egyesült Államokban!). Azzal azonban, hogy deklarálták, hogy mától ez folyó finanszírozású rendszerként működik, egy másik fontos dolgot is deklaráltak, de ez észrevétlen maradt. Ez pedig az, hogy innentől a rendszer attól függ, hogy mennyi és milyen minőségű gyermeket nevelünk fel.⁶ Vagyis való-

⁴ A rendszer vérmes védői ezt kifejezett előnyének tekintik, mondván, hogy az így olcsóbb, mert nem kell megfizetni a drága befektetési tevékenységet. Érdekes és némileg ironikus módon ezt a régi nyugdíjbürokraták közt elterjedt „bölcességet” a Botos házaspár is egyetértőleg idézi (Botos–Botos [2012]), pedig ők szintén egy emberi tőkével feltőkésített rendszer hívei, de az ellentmondást nem ismerték fel.

⁵ A gondolatmenet Bokros Lajostól származik – lásd Bokros [2001].

⁶ Érdekes módon Samuelson, aki az FF rendszer hivatalos ideológiáját megalkotta, ezt is észrevette, de ebből nem vonta le a megfelelő tanulságot. Ebben „segítette” őt modelljének az az elvonatkoztatása, hogy a gyermeknevelés költsége nála 0, tehát rendszere

jában ezzel átálltak egy emberi tőkével feltőkésített rendszerre anélkül, hogy az ebből adódó konzekvenciákat levonták volna, s úgy tekintettek továbbra is a rendszerre, mintha az tökefedezeti lenne. Egy analógiával élve, ami pont az ellenkezője (lenne) ennek a hibának: úgy tettek, mintha egy tökefedezetű nyugdíjrendszer nyugdíjait nem a tőkéhez való hozzájárulás alapján állapítanák meg a résztvevők számára, hanem aszerint osztanák szét, hogy ki mennyi gyermeket nevelt fel – természetesen a gyermeknevelés idejére felmentést adva a rendszerbe való befizetés alól. (Fokozhatja ennek a rendszernek az abszurditását – szigorúan az FF rendszer analógiájára –, hogy még azt is önkéntessé tesszük, hogy valaki fizet-e be egyáltalán ebbe a rendszerbe.) Ez is igazságtalan rendszer lenne, és a fenntarthatatlanság felé csúszna, csak a probléma pont fordítottja lenne annak, ami most jelentkezik.

Tehát a megoldás: a humán tőke hozamára felépített rendszer ígéreteit a tényleges humántőke-beruházásokhoz kell igazítani, s ezt a hozamot annak kell juttatni, aki létrehozta azt. Ezzel megvalósulna a rendszerben az eszköz-forrás illeszkedés, s végképp lekerülne a napirendről a nyugdíjrendszer „fenntarthatóságának” a kérdése.

Vagyis a feladat az, hogy a folyó finanszírozású rendszert visszavezzük annak gazdasági alapjához, ahogyan azt Werding professzor megfogalmazta (Werding [2014] – bár ő konkrét javaslatában ehhez nem tartotta magát szigorúan). A gazdasági alap pedig az, hogy a folyó finanszírozású nyugdíjrendszernek egy emberi tőke alapú rendszernek kellene lennie, amit helyett pilótajátékká formáltak át. A pilótajáték jelleg itt abban nyilvánul meg – kis csavarral a „klasszikus” pilótajátékokhoz képest, ahol a befektetést hozammá minősítik át –, hogy itt a hozamot minősítik befektetésnek, vagyis a járulékot úgy tekintik, mintha az lenne a rendszerhez való hozzájárulás.

A járulékot tehát – ellentétben a szokásos FF rendszerek rossz logikájával, és ellentétben a feltőkésített (FT) rendszerekkel – nem szabad hozzájárulásként kezelni egy megreformált FF rendszerben, amit ezentúl inkább humán tőkével feltőkésített (HT) rendszernek célszerű nevezni, hiszen itt az a hozamoldal. A befektetésoldal itt egyértelműen a gyermeknevelési erőfeszítés, és kizárólagosan az. Vagyis egy HT rendszerben ezt kell minél pontosabban számba venni, s a gyermeknevelés hozamát, vagyis az abból finanszírozott nyugdíjat minél pontosabban e szerint az erőfeszítés szerint szétosztani.

A gyermeknevelés eredménye természetesen nagyon különböző lehet, s számunkra itt elsősorban az számít, hogy a gyermek várhatóan milyen jó járulékfizető lesz, vagyis mennyit és milyen hosszán, mennyire szakadozottan keres.

---

logikusan jött ki, de észrevétlen maradt, hogy ez egy általános eset nagyon speciális alosztala.

Ezek miatt a most működő FF rendszerekhez képest a HT rendszerben néhány dolognak szükségszerűen meg kell változnia, így pl.:

1. A nyugdíjat nem a járulékbefizetés növelése révén, hanem több és jobb iskolázottságú gyermek felnevelése révén lehet növelni, vagyis a rendszer nem a járulékfizetés növelésére ösztönöz.
2. Ugyanakkor a gyermeknevelés nem ment fel a járulékfizetés alól, hiszen – ahogy Hyzl et al. [2005] fogalmaz – a járulék a szülők nyugdíjára megy, a gyermeknevelésből pedig a mi nyugdíjunk lesz, vagyis a járulékfizetés mindkinek kötelező.
3. Ha a járuléktól nem függ a nyugdíjunk, akkor valamilyen szempontból egyforma járulékfizetést célszerű az emberektől elvárni. Nem célszerű, ha ez mindenkinél azonos összeg, a járulék maradhat a fizetésükkel, hiszen így térül meg a szülőknek a gyermekeik humán tőkébe tett befektetése. Ha az nem volt hatékony, akkor a fizetés és a járulék is kicsi lesz, és fordítva. De az problematikus, hogy különböző időtartamú járulékbefizetéseket várunk el, például úgy, hogy a járulékfizetés a teljes aktív életpálya alatt kötelező, hiszen ezek különböző időtartamok. Emiatt a járulékfizetési időszak hosszát érdemes standardizálni a HT rendszerben.
4. Biztos, hogy a HT rendszer egymagában nem működhet, szükség van egy feltőkésített részrendszerre azok számára, akik nem akarnak, vagy nem tudnak gyermeket nevelni.

Az, hogy a megvalósuló rendszer inkább input- vagy inkább outputfinanszírozású lesz, az egyszerűen annak kérdése, hogy mennyire emeljük a gyermeknevelés költségeinek adókból való közvetlen megtérítését. Ez viszont nem változtat azon, hogy 100%-os outputfinanszírozás esetén sem a járulék lesz a nyugdíj alapja, vagyis a szokásos FF nyugdíjrendszer ilyen megoldása még ebben az esetben is hibás. Helyette egyszerű átparaméterezéssel a II–III. részben kifejtendő megoldásokat kell alkalmazni.

Gyakori félreértés: nem születésszám-ösztönzésről van szó, s a gyermeknevelés nem járulékfizetés IS!

Nagyon fontos látni, hogy – szemben azzal, ahogyan a témát a gyermeknevelés és nyugdíj összekötésének hívei (mindenekelőtt Botos–Botos [2011], [2012], illetve Botos [2018], valamint Giday–Szegő [2012], [2018]) és ellenfelei (a Kovács [ed.] [2012]-ben Mihályi Péter, Simonovits András, Holtzer Péter) egymással egyetértésben kommunikálják – a HT nyugdíjrendszer bevezetésének a célja nem a gyermekvállalás ösztönzése. (Még a semleges elemzések, mint Simonovits [2014] és Regős [2015] is azt vizsgálják, hogy mennyire járul hozzá

a fertilitáshoz a gyermeknevelés nyugdíjban való figyelembevétele. A pronatalista vonal már a nyugdíj és gyermekvállalás nemzetközileg első felvetésekor jellemző volt – lásd Demény [1987].)

A probléma ezzel az, hogy ha ez lenne a dolog célja, akkor jogosak lennének a vele szemben felhozott ellenvetések, miszerint miért pont a nyugdíjrendszert „rángatják” egy ilyen probléma megoldása érdekében, illetve hogy a gyermeknevelést hatékonyabban lehet ösztönözni más módszerekkel. De az ellenvetések azért nem jogosak, mert a probléma sem ez: a HT rendszert azért kell bevezetni, mert eleve ez felel meg az FF rendszer belső logikájának, csak ezt – főleg a más nyugdíjrendszerekre vonatkozó felületes analógia miatt – általában nem vették észre napjainkig, sőt hamis elméleteket kreáltak (lásd Samuelson [1958]) ennek alátámasztására.

Vagyis a HT rendszer bevezetésének a célja nem a gyermeknevelés ösztönzése, hanem a méltányosság helyreállítása, tehát az, hogy az kapja meg a nyugdíjat, aki hozzájárult a nyugdíj alapjának a megteremtéséhez. Ez szerencsére közgazdaságilag egybeesik azzal, hogy így csak annak ígérek nyugdíjat, aki létrehozta azt a járulékfizetői kapacitást, amiből aztán ezt fizetni is lehet, vagyis ez a nyugdíjrendszer hosszú távon fenntartható lesz – akár sok gyermek születik a jövőben, akár kevés. A HT rendszer bármilyen gyermekszámhoz automatikusan alkalmazkodni fog, tehát a demográfiával kapcsolatos legnagyobb közpénzügyi probléma megszűnik, a nyugdíjrendszer neutrális lesz a gyermekszámra.

Természetesen, összességében és logikusan arra számítunk, hogy egy ilyen nyugdíjrendszer bevezetésének a hatására növekedni fog a gyermekvállalási hajlandóság, de nem azért, mert az új rendszer direkt ösztönzi a gyermekvállalást, hanem azért, mert hatástalanítja a mai rossz FF rendszer gyermekvállalással kapcsolatos ellenöszönzőit.

Az, hogy a HT rendszer nem gyermekvállalási ösztönzőként tekint önmagára, azt is jelenti, hogy annak nem célja senkit sem gyermeknevelésre kényszeríteni – hiszen mindenkinek jobb (beleértve – sőt főleg! – a meg nem született gyermekeket), hogy akinek nincs kedve ehhez, inkább nem vág bele.

A cél ehhez képest kettős:

1. akármennyi gyermek is születik, a nyugdíjrendszer fenntartható legyen, vagyis hogy megvalósuljon a rendszer eszközeinek és forrásainak automatikus illeszkedése azáltal, hogy a gyermek vállalása vagy nem vállalása pénzügyileg semlegessé válik.
2. Az emberek a jövőben ne ringassák magukat abban a hamis illúzióban, hogy takarékoskodás, illetve gazdasági áldozatvállalás nélkül is lesz nyugdíjuk. Mivel a jövőben a járulék nem jogosít nyugdíjra, ezért aki nem vállal gyermeket, az rakja félre az így megtakarított pénzt, hogy a nyugdíját ezzel egészítse ki.

Minden további nélkül logikusnak lehet nevezni azoknak a gondolatmenetét, akik azt mondják, hogy a Föld túlnépesedett, így célszerű nem vállalni gyermeket, vagy csak keveset. Ezen az alapon azonban nem logikus támadni a HT nyugdíjrendszert, mert az nem a gyermekvállalás ösztönzését jelenti, hanem a gyermeknevelés elismerésén keresztül semlegessé teszi, hogy valakinek humán tőke vagy „fizikai” tőke beruházásából lesz-e nyugdíja. Viszont az gondolati inkonzisztencia lenne, ha valaki a népességszám csökkentését hirdeti, de közben a jelenlegi FF nyugdíjrendszer mellett érvel, hiszen az előbbi nyilvánvalóan kihúzza a talajt az utóbbi alól.

Fontos még megemlíteni, hogy a gyermeknevelést figyelembe venni akaró javaslatok pedig szinte mindegyike abból a tévedésből indult ki, hogy a „hagyományos”, „samuelsoni” folyó finanszírozású rendszer elméletileg helyes, vagyis a nyugdíj alapja a járulékfizetés. Ennek megfelelően a javaslatoknak szinte mindegyike abból indul ki, hogy ne csak a járulékfizetés, hanem a gyermeknevelés is legyen jogszerű, vagyis a gyermeknevelést is vegyük figyelembe mint valamiféle jogszerűséget. (Botosék, illetve Giday–Szegő szerzőpáros idézett írásai, nemzetközileg pedig Werding [2014].)

Meg kell jegyezni, hogy ez alól kezdetben jómagam sem voltam kivétel. Azt már korán észrevettem, hogy felnevelésünk miatt tartozásunk keletkezik a társadalommal szemben, s ezt szokás szerint gyermekneveléssel, illetve a nyugdíjrendszeren keresztül lehet törleszteni (Banyár [2001] – később bedolgozva a Banyár [2003/2017]-be). Mészáros Józseffel közös könyvünkben (Banyár–Mészáros [2003/2008]) pedig felvetettük, hogy a gyermeknevelést is tekintsük hozzájárulásnak a nyugdíjrendszerhez, amit megismételtünk a 2010-es javaslatunkban is (Banyár–Gál–Mészáros [2010]), és tovább cizelláltunk a 2010-es évek elején, de ami csak évekkel később jelent meg (Banyár–Gál–Mészáros [2016]).

Az irodalomban csak egy kivételt találtam ettől a megközelítéstől, mégpedig négy cseh biztosítási szakértő tanulmányát (Hyzl et al. [2005]), akik már akkor lényegében az eszköz-forrás illeszkedés szempontjából vizsgálták a kérdést, s egy az itt kifejtetthez hasonló (de kevésbé részletesen kibontott, s lényegében minden elméleti hivatkozás nélküli) javaslatot dolgoztak ki. Jómagam a Banyár [2014a] óta számítom, hogy szakítottam ezzel a felfogással, s jöttem rá, hogy hibás a járulékfizetés jogszerűségként való elismerése, s eszköz-forrás menedzsment szempontjából maga a folyó finanszírozású rendszer is hibás, annak a Samuelson [1958] által adott indoklása aggályos. Ennek egyik következménye, hogy a kérdést sem pronatalista nézőpontból kell vizsgálni, ahogy azt például Gál Róbert is hangsúlyozni szokta. Az ő megfogalmazásában a jelenlegi rendszer valamiféle „gyerekességi adót” vet ki a gyermeknevelésre (Máriás [2014]), s emiatt fogja vissza a fertilitást (amit egyébként a PAYG rendszerrel kapcsolatban már rég megfigyeltek – lásd pl. Gál [2003]).

II. A NYUGDÍJRENDSZER ÁLTALÁNOS JAVÍTÁSI LEHETŐSÉGEI⁷

Az alábbiakban megpróbálunk bemutatni egy lehetséges, a fenti elveken működő HT nyugdíjrendszert. Előtte azonban leírunk öt fontos változtatási javaslatot, amelyeket (ahol esetleg még nem lépték meg azokat) bármely nyugdíjrendszerben célszerű – akár a HT rendszerre való átmenet nélkül is – bevezetni, akár külön-külön is. Persze együttes alkalmazásuk a leghatékonyabb, s mi is úgy képzeljük el a HT rendszert, hogy az is alkalmazza ezeket a megoldásokat. Ezért is tettük a kifejtésben az elé.

1. Az állami FF rendszert egyéni számlássá (DC rendszerűvé) történő átalakítása

A folyó finanszírozású (FF) állami nyugdíjrendszer, amit Rooseveltt hozott létre a '30-as évek végén, '40-es évek elején, bevallottan egy elmélet nélküli rögtönzés volt (Blackburn [2003]), aminek egyfajta – de a tényleges rendszerre igazából soha rá nem illett – ideológiáját majdnem két évtizeddel később Samuelson adta meg (Samuelson [1958]). A mából visszatekintve úgy tűnik, hogy a kor két meglévő nyugdíj-megoldásából „ollózták össze” az elemeit: a munkáltató által finanszírozott, a munkavállaló lojalitását jutalmazó foglalkoztatói nyugdíjrendszerből és a biztosítók által működtetett egyéni nyugdíjbiztosításokból. (Banyár [2019b]) Az elsőből jött az állami rendszerekben széles körben alkalmazott „nyugdíjformula”, vagyis a „szolgáltatással meghatározott” (defined benefit = DB) jelleg, és a szolgálati idő alkalmazása, a másodikból pedig a többé-kevésbé egyéni befizetés, ami alapján a rendszernek valójában „befizetéssel meghatározott” (defined contribution = DC) jellegűnek kellett volna lennie. Hiszen, ha pl. ezzel a szemmel olvassuk el Samuelson tanulmányát, akkor onnét egy DC nyugdíjrendszer képe bontakozik ki, s valóban: ha a nyugdíjjogosultságot a járulékfizetéssel lehet megszerezni – mint ahogy az az FF rendszerekben történik, amúgy elméletileg helytelenül –, akkor a logikus rendszer a DC és nem a DB.

Emiatt az FF rendszereknek valójában már a kezdet kezdetén ilyenekként kellett volna megszületniük, de itt már nagyon látszik, hogy a „hivatalos ideológia” sokkal későbbi, mint a rendszer maga. A rendszer valójában nem nagyon igazodott ehhez az ideológiához, csak fellélegzett, hogy most már ilyen is van,

⁷ A II. rész, önálló tanulmányként megjelent a Közgazdasági Szemle 2020. júniusi számában „Miként javítható az állami nyugdíjrendszer – Öt lehetséges lépés egy átfogó reformhoz” címmel.

nem kell magukról továbbra is azt hinniük, hogy pilótajátékokat űznek (pedig de – Banyár [2019b] – de ez egy másik történet).

Visszatekintve az is érthetővé válik, hogy miért kellett kezdetben DB jellegűként megfogalmazni a rendszert, s alkalmazni a szolgálati időt is, ami egy DC rendszerben elvileg felesleges fogalom.⁸ Az ok, hogy a rendszer több évtizedig átmeneti rendszerként működött, de ennek nem voltak tudatában (ennek sem!), s valójában egy átmeneti rendszer sajátosságait kanonizálták. Az átmenet lényege az volt, hogy a nyugdíj ugyan – elvileg – a járulékfizetésért cserébe járt (igaz, ez csak később „derült ki”), de már a rendszer indulásakor, egy-két évi járulékfizetés után is kaptak nyugdíjat azok, akik elérték a korhatárt. Ha ők is a tényleges járulékfizetés után kapták volna a nyugdíjat, akkor annak mértéke csak jelképes lett volna, megélni nem lehetett volna belőle. Ennek feloldására jó eszköznek tűnt a foglalkoztatói nyugdíjrendszereknél alkalmazott „nyugdíjformula” az annak integráns részét képező szolgálati idővel.

Mindezek miatt a Samuelson-féle működésre (nyugdíj a járulékfizetésért jár – pontosabban nála: mert a járulékkal eltartottam az akkori időseket, ezért jogosultá váltam, hogy engem is eltartsanak a mai aktívak, de a későbbiekben ezt az előbbi módon kezdték értelmezni) elvileg is csak a mintegy 4 évtizedes átmeneti idő letelte után lehetett áttérni, amikor a „beérett” a rendszer (Samuelson deklarálta csak a beérett rendszer sajátosságaival foglalkozott), értve ez alatt azt, hogy elkezdtek azok nyugdíjba menni, akik a rendszer indulásakor léptek a munkaerőpiacra, vagyis akik ténylegesen egész aktív életpályájuk alapján kapták a nyugdíjat. Addigra viszont már rég elfelejtették, hogy a rendszer az átmeneti időszak sajátosságait tükröző, ideiglenes szabályok alapján működik, annyira, hogy az FF rendszer DC rendszerként való működésének lehetősége új elméleti felfedezésnek számított, amikor Buchanan azt felvetette (Buchanan [1968]).

Mindezek miatt, bár az FF rendszer DC rendszerre való átalakítása eleve indokolt és racionális lett volna, még annak saját ideológiája szerint is, vagyis az ilyen átalakítást egyfajta „vissza az alapokhoz” reformként lehetne leginkább interpretálni, azt ennek ellenére, mint nagy paradigmaváltást ünnepelték. (Holzmann – Palmer (szerk.) [2006], illetve Holzmann, – Palmer – Robalino (szerk.) [2012-13]) Sokaknak tűnt ugyanis úgy, hogy az állami FF rendszer magától értetődően DB jellegű, DC rendszer csak piaci alapú („feltökésített”) lehet. Ez is az oka, hogy a DC működésű FF rendszereket külön jelzővel („notional”) látták el, s mint NDC rendszer hivatkoznak rájuk. És emiatt volt az is, hogy az FF

⁸ Vagy, ha enyhítünk az elméleti szigoron, akkor azt mondhatjuk, hogy teljesen más funkciót lehetett, és kellett volna neki adni, mint a nyugdíjjogosultság megszerzése – pl. hasznos szerepe lehet a nyugdíjkorhatárok differenciálásában, de erről majd máskor!

rendszer sok híve sokáig ellenállt az NDC rendszernek, mindenféle elvi problémákat keresve abban. (pl. Simonovits [2001] és [2007])

Az FF nyugdíjrendszerek DC jellegű működésre való átállása az utóbbi két évtizedben egy világtendencia lett⁹, bár az ütem mostanában némileg lelassult (Guardiancich et. al. [2019]).

A DC működésű FF rendszereknek két nagy típusa fejlődött ki, a svéd típusú egyéni számlás rendszer (a tulajdonképpeni NDC rendszer) és a német pontrendszer. Mindkettő az egyéni járulékok nyilvántartásán, valorizálásán alapul, s a nyugdíjjáradékot ebből a valorizált befizetéstömegből számítják ki, mintha az tényleg rendelkezésre állna. (Ehelyett ez valójában az FF nyugdíjrendszer mögötti implicit államadósság egy főre lebontott értékét mutatja.) Az NDC rendszer szerint a nyugdíjat úgy számítják ki, mint a biztosítók által nyújtott járadékot, vagyis a tőkét (az egyéni számla által mutatott valorizált járulékbefizetéseket) elosztják a nyugdíjba vonuló, hónapokban számolt várható hátralévő élettartamával (bár esetleg ezt egy technikai kamatlábbal még korrigálják). A valorizálás sokféle kamatlábbal történhet, ez elvileg a rendszer működtetőjének a joga meghatározni. Ugyanakkor a logikus valorizációs ráta a bérindex.

A pontrendszer¹⁰ ehhez nagyon hasonló, a fő eltérés az, hogy itt a valorizáció mintegy bújtatottan történik és egyértelműen a bérindexszel. Emiatt a rendszer egyrészt a kívülállóknak, illetve az egyszerű járulékfizetőknek is jól áttekinthető, másrészt az NDC rendszerrel szemben van egy nagy előnye: a különböző generációkhoz tartozó, hasonló járulékfizetési történettel rendelkezők nyugdíja – mivel azt is pontokkal határozzák meg – nem „csúszik szét”. A pontrendszerben ugyanis az adott évben átlagos járulékot fizető járulékfizető kap egy pontot, illetve mindenki annyi pontot, ahogyan az ő egyéni járulékfizetése az azévi átlagos járulékfizetéshez viszonyult. A nyugdíjat, vagyis a beérkezett járuléktömeget is a még élő nyugdíjasok összpontszáma alapján osztják szét. Emiatt egy pontért a régi és az új nyugdíjasok is ugyanannyi nyugdíjat kapnak, de ez a nyugdíj nem biztos, hogy követi a bérindexet, hiszen az FF rendszer lehetőségei nem csak ettől függenek, hanem az aktívak és a nyugdíjasok arányától is, ami mostanság egyre romlik.

A pontrendszer kezdeti formájának a hátránya az NDC rendszerhez képest az volt, hogy nem követte az egyre újabb nyugdíjas generációk várható hátralévő élettartamának növekedését, és azt sem vette figyelembe, hogy ki hány éves kor-

⁹ Az OECD [2017] szerint az OECD tagállamok közül 4-ben, Olaszországban, Lengyel- és Lettországban, valamint Svédországban működik NDC rendszer.

¹⁰ Az OECD [2017] adatai szerint Franciaországban, Németországban és Észtországban működik így az állami nyugdíjrendszer.

ban ment ténylegesen nyugdíjba. Ezek figyelembe vétele az NDC rendszerben magától értetődő, viszont a pontrendszert is – egyfajta demográfiai szorzóval – hozzá lehet igazítani ehhez a követelményhez.

Magyarországon is nagyon régen felvetődött már a DC alapra való áttérés, mégpedig mind az NDC bevezetése (Banyár–Mészáros [2003/2008], illetve Banyár–Gál–Mészáros [2010]), mind a pontrendszer bevezetése (Holtzer (szerk.) [2010]). Mint ez utóbbi kötet mutatja, amely lényegében a 2000-es évek végének minden magyar nyugdíjreform elképzelését összefoglalja, a magyar nyugdíjgazdászok között egyetértés volt abban, hogy át kell térni a DC rendszerre, csak abban volt különbség, hogy ez tiszta pontrendszer, a pontrendszer és az alapnyugdíj kombinációja, vagy NDC rendszer legyen.

A témához elvileg a kormányzat is pozitívan állt hozzá, de aztán a megvalósítás lekerült a napirendről, s elméletileg sem sokan foglalkoztak vele. Napjainkban ugyanakkor az örvendetes bérnövekedés a nyugdíjrendszerben, ahol 2009-ben, az addigi svájci index (a bérindex és az inflációs index átlaga) helyett bevezették a nyugdíjaknak az inflációval történő indexálását, egy új problémát vetett fel. A bérnövekedés miatt a kezdő nyugdíjak jelentősen nőttek, hiszen a nyugdíjjogosultságokat lényegében a bérindexszel valorizálják, a már megállapítottak viszont egyre jobban elmaradnak az új nyugdíjaktól. Emiatt a teljesen hasonló járulékfizetői pályát befutottak nyugdíja nagyon különböző lehet, attól függően, hogy mikor mentek nyugdíjba. A problémának – a fentiek alapján – egy nyilvánvaló megoldása lenne a pontrendszer bevezetése, ahogy azt Simonovits javasolta is (Simonovits [2018]).

A DC rendszerre való áttérés tehát összességében nem jelentene mást, mint szigorúan venni az FF rendszernek azt a mindig is hangoztatott, és teljesen logikus követelményét, hogy a rendszerből kapott juttatások legyenek arányosak a rendszerhez való hozzájárulással. Ugyanakkor, az I. rész alapján az egy súlyos tévedés, hogy az FF rendszerhez a járulékfizetés a hozzájárulás, hiszen az – mivel az FF rendszer a humántőke beruházás hozamának az újraelosztásáról szól – csak és kizárólag a gyermeknevelés. A járulékfizetés pedig a megtérülés oldal, vagyis a gyermeknevelésbe történő beruházás (és annak hozamának) a kötelező visszafizetése az érintettek részéről, és mint ilyet, ezt is nyilván kell tartani. Vagyis az egyéni számlák bevezetése, mind a hagyományos FF, mind a megreformált HT rendszerben hasznos, sőt alapvetően szükséges, igaz a funkciójuk különböző. A HT rendszerben ez nem a jogosultság alapja, bár – nem megfelelő visszafizetés esetén a jogosultságot csökkentő tényező lehet. A jogosultsághoz további nyilvántartás szükséges, a nevelt gyermekekről.

Ha viszont azt nézzük, hogy inkább NDC rendszerű egyéni számlát vezetünk-e be, vagy pontrendszert, akkor már kicsit árnyaltabban kell fogalmaznunk. Az NDC rendszerű egyéni számlát a HT rendszerben is lehet használni, a pontok alkalmazása viszont – ahol a pontok a járulékfizetést mérik – itt már

nehézkesebb. Ugyanakkor magát a HT rendszert legcélszerűbben pontrendszerként lehet felépíteni, de a pontok nem a járulékfizetést, hanem a gyereknevelési erőfeszítést kell, hogy mérjék. (Lásd erről a III. részt!) Mindezek miatt inkább az egyéni számla bevezetése javasolt. Ha ezután a döntéshozók a HT rendszerre való áttérésről is döntenek, akkor az egyéni számlák megtartása és funkcióváltása mellett, egy a maihoz képest más logikájú pontrendszer bevezetése az indokolt. Egy további érv a pontrendszerrel szemben az egyéni számlák (NDC rendszer) bevezetése mellett, hogy annak a technikai infrastruktúrája időközben lényegében elkészült, így viszonylag mérsékelt költséggel lehetne azt most megvalósítani, míg a pontrendszerre való áttérés technikai háttérének a megteremtéséhez jelentős új beruházásra lenne szükség.

2. Áttérés az egyéniről a családi nyugdíjrendszerre – özvegyi nyugdíj másképp

Az FF rendszerű állami nyugdíj – amennyire tudjuk – mindenhol a világon egyéni nyugdíj, vagyis egyéni jogszerzésen alapul. Az OECD rendszeresen áttekinti a fejlett országok nyugdíjrendszereit. A legutóbbi kötetükben (OECD [2017]) a „family” szó csak 6-szor hangzik el, és csak egyetlenegyszer közvetlenül a nyugdíjakkal kapcsolatban, míg az individual szó 86-szor, a jogosultságok, stb. „természetes” jelzőjeként. Az egyéni nyugdíjrendszer, vagyis amikor a nyugdíjjogosultságokat egyénenként rögzítik, és a nyugdíjat is egyénre állapítják meg, első ránézésre magától értetődőnek tűnik, de az özvegyi nyugdíj például arról árulkodik, hogy ez valójában nincs így, hiszen az nem illik az egyéni nyugdíjak rendszerébe, mégis jogosnak érezzük. Nem illik, hiszen ha a jogszerzés egyéni, akkor miért nem gondoskodott az özvegy egyénileg a nyugdíjáról? Más oldalról viszont nyilvánvaló, hogy a legtöbbször azért nem tudta ezt megtenni, mert ott-hon gyermeket nevelt (az özvegyek döntő többsége nő), tehát jogos, hogy a férj jogszerzése rá is kiterjed.

Ugyanakkor az özvegyi nyugdíj forrása, ahogyan azt az egyéni jogszerzésre alapuló nyugdíjrendszerben megvalósítják, nem a férj jogszerzése, hanem az özvegyiség terhét szétosztják az egész veszélyközösségre. Ez pedig egy szigorúan DC, vagyis hozzájárulás alapú rendszerben – ami saját filozófiája szerint az FF rendszer – problémás. Az ilyen megoldások szokásos indoklása az FF rendszer (részleges) redisztributív jellege, ami mérsékli az „aktuáriusi méltányosság” (actuarially fairness) megvalósulását, ahogy szakmailag nevezni szokták a szigorúan hozzájárulás alapú szolgáltatás-meghatározást. Az aktuáriusi méltányosság a magánbiztosításokban magától értetődően érvényesül, vagyis azokból hiányzik a redisztribúció, azaz a szolidaritás. Sokan eleve abban látják a magánbiztosítás és a társadalombiztosítás különbségét, vagyis a „társadalom”

jelző használatának szükségességét, mert itt van szolidaritás. Ugyanakkor sokan – helytelenül – a szolidaritást kiterjesztő értelemben használják. A magánbiztosításban is magától értetődő, hogy az egyes emberek biztosításba történő befizetései és a biztosítótól kapott szolgáltatásai nem egyenlők egymással – utólag. Az egyenlőség előzetes, a várható értékekre szól. Az, hogy a károsult/hosszabb életű, stb. többet kap, mint akit nem ér kár, stb. az nem a redisztribúció hatálya alá tartozik. A redisztribúció azt jelenti, hogy a rosszabb anyagi helyzetűek relatíve, befizetéseikhez képest, várható értékben nagyobb szolgáltatást kapnak, mint a jobb anyagi helyzetűek, akiknél ez fordított, hiszen az itteni hiány lesz az előbbi többlet forrása.

Az özvegyiség azonban, minden további nélkül kezelhető kockázati alapon, s a magánbiztosításban így is teszük, a kétszemélyes életbiztosításokon (illetve életjáradékokon) keresztül. Vagyis nem indokolt ezt az elemet az általános „szolidaritás” hatálya alá besorolni, s a dolog nem is indokolható jól sem az FF rendszer saját ideológiája, sem a HT rendszer elvei szerint. Az FF rendszerben azt lehet mondani, hogy miért kellene szolidárisnak lenniük az egyedülálló férfiakkal és nőkkel a gyermeket sohasem nevelt, a munkaerőpiacon soha meg nem jelent volt özvegyekkel, hiszen az özvegyi nyugdíj egész „veszélyközösségre” való terítése praktikusán ezt jelenti. A HT rendszer logikája szerint pedig az özvegyi nyugdíj ilyen megoldásával az a gond, hogy ugyan helyes a gyermeknevelés terheit a gyermektelenekre is terhelni, de nem ad-hoc, részleges és átláthatatlan módon, hanem rendszerszerűen.

Ha visszamegyünk az időben, akkor az illetően megvalósított özvegyi nyugdíj mögött egy olyan problémát találunk, ami – a fentiekben kifejtettek kivételével – a szolgálati idő, mint mutató használatát is hasznossá tette egy ideig: a papír alapú nyilvántartást. Egy papír alapú rendszerben egyszerűen nehéz lett volna a családi vonatkozásokat nyilvántartani, pláne azután, miután a házasságok kezdtek instabillá válni. A gépi nyilvántartással, különösen pedig az egyéni nyugdíjszámlával azonban ez a probléma elhárul, tehát nem hivatkozhatunk többé a praktikusságra, mint évről évre nem elvszerű megoldás mellett.

A családi nyugdíjrendszer persze nem jelenti azt, hogy az egyéni nyugdíjrendszer minden vonatkozást fel kellene adni, és valami radikálisan másra kellene áttérni. Az egyéni számlák egy családi nyugdíjrendszerben is nagyon hasznosak, sőt annak alapját jelenthetik – némi módosítással, illetve a rendszer továbbgondolásával. Sőt, pont egy DC rendszerűvé átalakított, egyéni számlás nyugdíjrendszer világában valósítható meg könnyen az egyéni helyett a családi nyugdíjrendszer, s helyére lehet tenni a most nem ott lévő özvegyi nyugdíjat, mégpedig úgy, hogy azt ebben a formájában eltöröljük. Helyette érdemes bevezetni a házaspároknak (regisztrált élettársi kapcsolatban élőknek) a nyugdíjszámlák kiegyenlítését, illetve a kétszemélyes járadékot. (A dolgot már korábban is részletesen kifejtettük a Banyár-Mészáros [2003/2008]-ban.) A családi

nyugdíjrendszer elve: a házasság alatti jogosultságszerzés (HT rendszer esetén ez a törlesztési kötelezettség teljesítése lesz, a jogosultságokat ott másféle számlán gyűjtik) közös, a nyugdíjért a házaspár együtt dolgozott meg. Kiegészítő elv: a házaspár egyik tagja sem jogosult nyugdíjra kívülállók terhére. Ha a házaspár egyik tagja – közös döntésük alapján – bármilyen ok miatt visszavonul a munkakerőpiacról, akkor méltánytalan, hogy neki nem keletkezik nyugdíjjogosultsága, de az is problémás, ha mégis, de teljesen ismeretlen harmadik személyek terhére. A méltányos megoldás, hogy ilyenkor a jogosultságot szerző jogosultságát a házaspár közös szerzésének tekintik, és megosztják, hiszen emögött egy családi munkamegosztás volt, s emiatt keletkezett látszólag csak az egyik félnél a nyugdíjjogosultság.

A jogosultságok egyéni nyilvántartása ezzel az elvvel csak három ponton ütközik: a házastárs halálánál, válásnál, illetve nyugdíjba vonulásnál, tehát ezeknél az eseteknél kell korrekciókat beiktatni a rendszerbe. Mégpedig:

1. A házastárs nyugdíjba vonulása előtti halála esetén az összegyűlt nyugdíjjogosultságát a házastárs/bejegyzett élettárs öröklí. A nyugdíjba vonulást követő halál esetét kétszemélyes járadék rendezi.
2. Válás esetén, az egyéni számlán lévő jogosultságokat (humántőke alapú rendszerben a visszafizetések) megosztják oly módon, hogy a házasság alatt szerzett részt a két fél számláján összeadják és egyenlően szétosztják közöttük. Technikailag némileg bonyolultabb a helyzet, de ugyanezt kell alkalmazni a megindult nyugdíjnal is, hiszen a mögött is van (legalábbis könnyen ki lehet számítani) egy egyéni tartalék, amit meg lehet osztani.
3. Nyugdíjba vonulás esetén pedig az egyéni számlákat összevonják, s egy olyan kétszemélyes járadékot állapítanak meg a házaspárnak, amely az egyik fél halála után a közös összeg 65-70%-ára csökken.

Ezek a főbb elvek. Természetesen több technikai probléma merül fel amiatt, hogy a házaspár nem egyszerre megy nyugdíjba, a válás bekövetkezhet akkor, amikor az egyikük már nyugdíjas, a másik még nem, stb. Ezeket a problémákat azonban – a fenti elvek alapján – szisztematikusan ki lehet bogozni, – a témának később külön, önálló tanulmányt tervezünk szentelni.

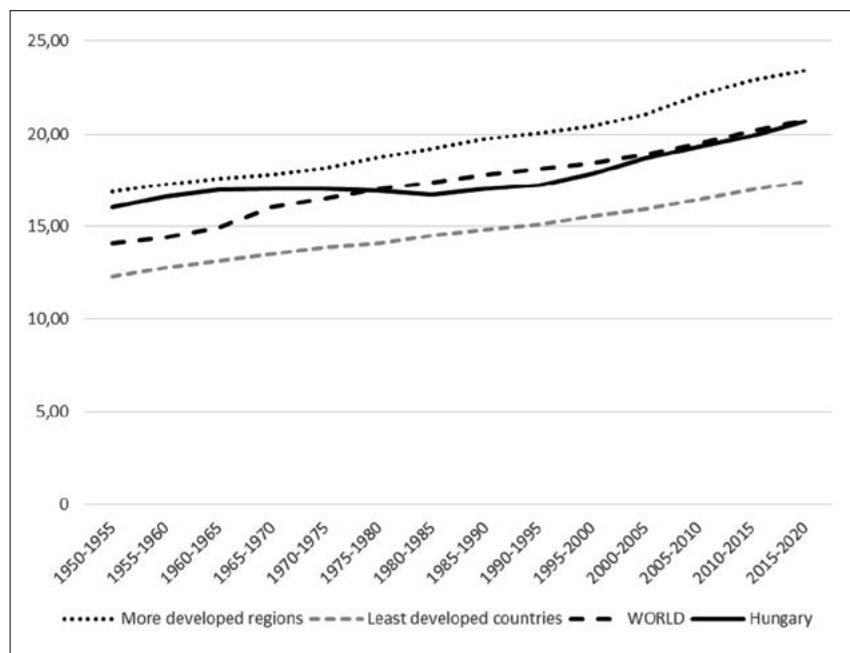
A javaslattal szemben egynémely kritikusa felhozta, hogy a házasságok válással történő gyakori vége és a mozaikcsaládok miatt a családi nyugdíjrendszer ma már nehezkesebb lenne, mint egy fél évszázaddal ezelőtt lett volna. Ez szerencsére nincs így, hiszen a válásra a fentiekben megadtuk az „algoritmust”, így az csak annyiban okozhat némi problémát, hogy azt kicsit gyakrabban kell alkalmazni. De egy jól működő adminisztrációs rendszerben, ahol a megfelelő állami adatbázisok jól össze vannak kötve, ez nem jelent különösebb problémát. A mozaikcsalád pedig eleve egy másik problémára a gyermeknevelésre fókuszál, így annak terjedése a családi nyugdíjrendszer szempontjából semleges

jelenség. Problémát igazából a nem „törvényesített” együttélés okozhat, de csak akkor ha az állam felvállalja azt a reménytelen küldetést, hogy ez után is ugyanolyan nyugdíj jogok keletkeznek, mint a házasság után. Ehelyett az én javaslatom az, hogy az állam ezt ne tegye, hanem széleskörűen hívja fel a figyelmet a házasság elkerülésének ilyen jellegű következményeire.

3. Automatikus nyugdíjkorhatár-indexálás

A várható hátralévő élettartam minden korosztályban – így a nyugdíj előtt állók között is – egyre nő, szerte a világban.

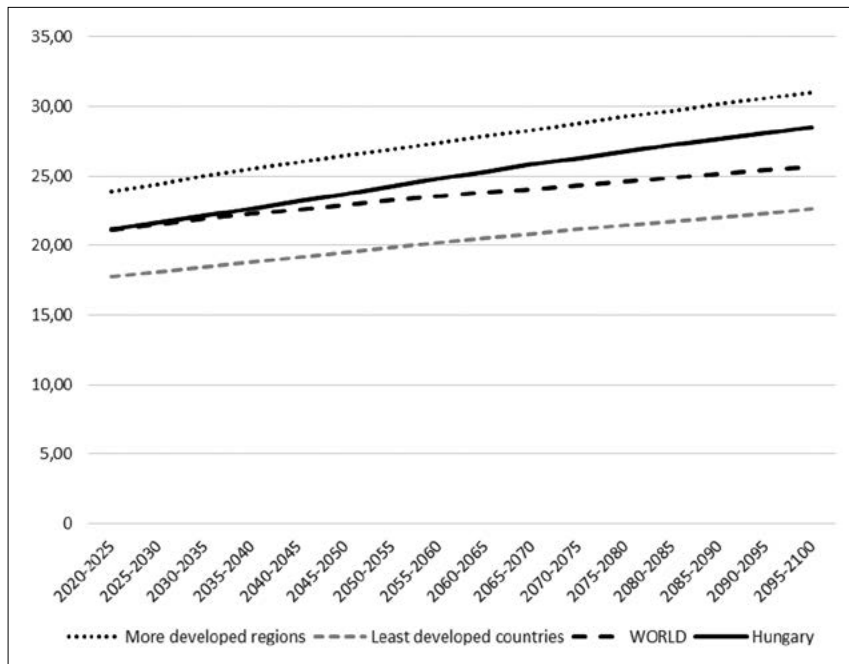
1. ábra: A 60 éves korban várható hátralévő élettartam változása – 1950-2020

Forrás: UN Population Database

A növekedés a várakozások szerint a jövőben sem fog megállni, bár az utóbbi egy-két évben a növekedés megtorpanni látszott, de még nem tudni, hogy ez átmeneti jelenség-e, vagy sem (Horváth [2019]).

2. ábra: A 60 éves korban várható hátralévő élettartam projektált változása – 2020–2100

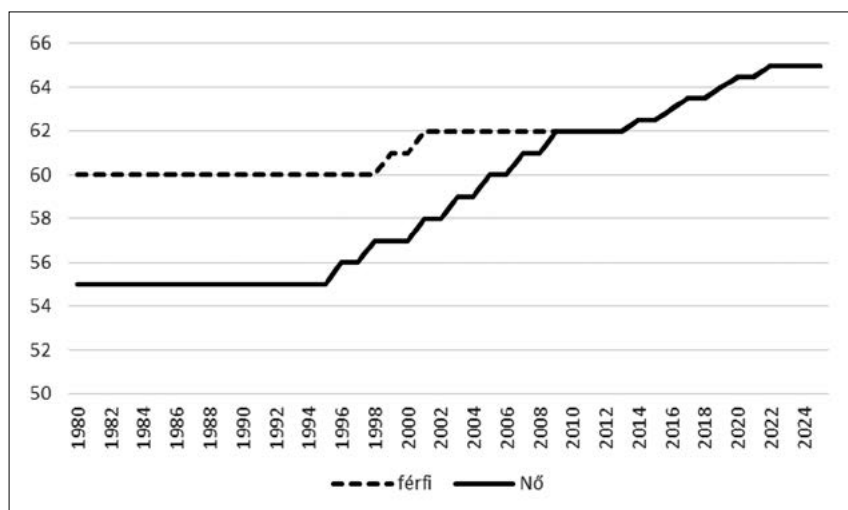
Forrás: UN Population Database

A növekedés mind a fejlett, mind a legkevésbé fejlett országok esetében az utóbbi hetven évben viszonylag egyenes volt, s a jövőben (ebben az évszázadban) is ezt várják az ENSZ szakemberei, úgy hogy a két országcsoport közti szintkülönbség nagyjából állandó (egy kicsit növekvő) lesz, a világátlag pedig nem a kettő között nagyjából félúton lesz, mint eddig, hanem (a világ népességében betöltött növekvő súlyuknak megfelelően) inkább elhajlik a legkevésbé fejlett országok felé.

Az 1. ábrán láthatjuk, hogy az '50-es évek elején Magyarország értékei sokkal jobbák voltak a világátlagnál, s erősen megközelítették a legfejlettebb országok értékeit, de a '60-as években egy hosszú, három évtizedes stagnálás következett, s a '70-es években már a világátlag alá kerültünk. Azután, újra elkezdődött nálunk is a várható hátralévő élettartam növekedése, s ez a növekedés már két évtizede tart, s lényegében felzárkóztunk a világátlaghoz. Az ENSZ előrejelzése szerint ezt nemsokára fokozatosan elhagyjuk, s a világátlagnál gyorsabb, a fejlett országok üteméhez hasonló lesz a növekedés, de az azokhoz képesti szintkülönbség megmarad. De ami a lényeg: várhatóan folytatódik – bár esetleg csökkenő ütemben – a várható hátralévő élettartam időskorban is növekvő tendenciája.

Ehhez képest a nyugdíjkorhatárt leginkább fix értéknek szeretjük elképzelni, s nem csak Magyarországon (lásd például az új nyugdíjrendszer elleni francia tüntetéseket, ahol az ellenállás egyik legfőbb oka a régóta stabil, a magyarnál alacsonyabb nyugdíjkorhatár – ami a magyarénál jóval magasabb várható hátralévő élettartammal társul – szerény emelése lett volna, s amit aztán a kormány gyorsan vissza is vont). Ezt megerősíti bennünk az, hogy Magyarországon a nyugdíjkorhatár ténylegesen is fix volt több, mint fél évszázadig. A Sztójay kormány által 1944-ben megállapított férfi 60, nő 55 éves nyugdíjkorhatár (amit amúgy 5 évvel magasabb korábbi értékekről csökkentettek ennyire) 1995-ig volt érvényben, sőt a férfiaknak egészen 1998-ig. A férfiaknál ez 2001-ig fokozatosan 62 évre emelkedett, amit a nők 2009-ben „érték utol”. Ezt azonban egy egyszeri kiigazításnak gondolták, mint azt a 2014-ben elkezdett és 2022-ig tartó változást is, amelynek során 62-ről fokozatosan 65-re emelkedik az immár nekünk szerint egységes nyugdíjkorhatár. Ez – bár a nagyjából másfél évente fél év formában valósult meg – az évi 4 hónapos emelési ütemnek felel meg.

3. ábra: A nyugdíjkorhatár változása Magyarországon

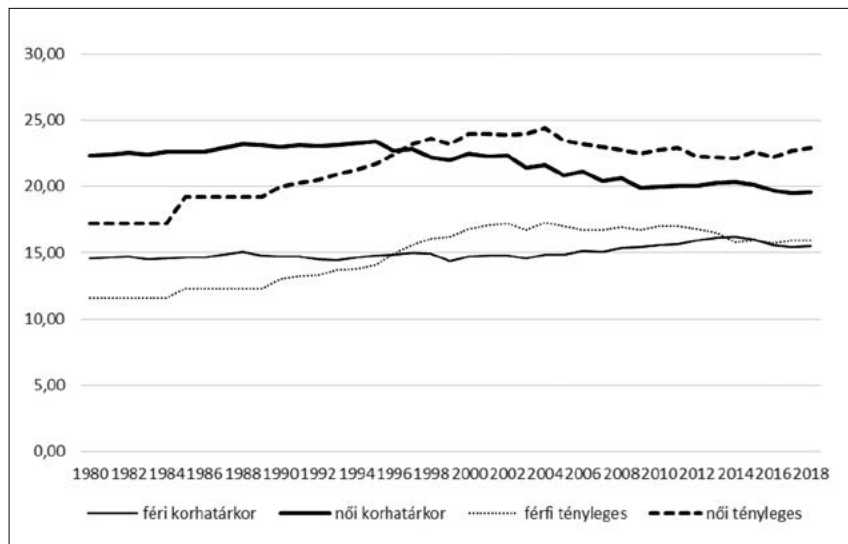

Forrás: Államkincstár

A várható hátralévő élettartam néhány évtizedig tartó stagnálása annak idején némileg alátámasztotta a korhatár változatlanságát, illetve a közben megvalósult élettartam-emelkedés az egyszeri kiigazítást. Nézzük meg, hogy hogyan alakultak a nyugdíjkorhatárkor várható hátralévő élettartamok, illetve a ténylegesen nyugdíjban töltött idő:

4. ábra: A nyugdíjkorhatárkor várható hátralévő hátralévő élettartam és a tényleges nyugdíjban töltött élettartam 1980–2018

Forrás: saját számítás a Demográfiai Évkönyvek (KSH) adatai alapján, illetve OECD

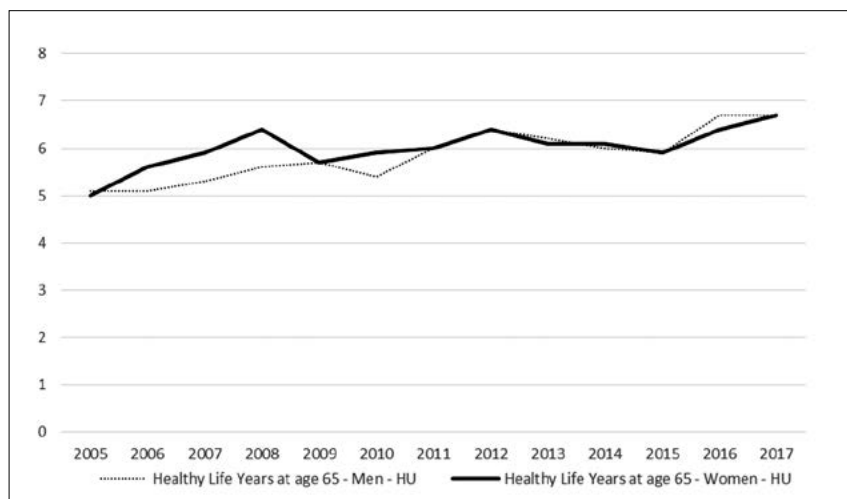
A 4. ábrán kétféle érték szerepel. Egyrészt az, hogy mennyi azoknak a várható hátralévő élettartama, akik az adott évben éppen annyi idősök, mint az érvényes nyugdíjkorhatár. Ezeket az értékeket a KSH Demográfiai Évkönyveiben megadott halandósági táblákból számítottam ki, nemenként külön (ahol nem egész év volt a nyugdíjkorhatár, ott lefele kerekítettem azt). A férfiaknál ez az érték meglepő stabilitást mutat a 15 évnél, még azután is, hogy megkezdődött a nyugdíjkorhatár emelése – hiszen nagyjából ekkor kezdődött a több évtizedes stagnálás után a várható hátralévő élettartam emelkedése. A nőknél a jóval nagyobb relatív korhatár emelkedés miatt a korhatár emelkedés megkezdése után elkezdődött csökkenni ez az érték, de már egy évtizede ez is stabilizálódni látszik a 20 év körül.

Az OECD ehhez képest mást mért: a tényleges nyugdíjban töltött időt. Ez két ok miatt más, mint az előbbi értékek: a) mivel nem teljesen ugyanarra a népességre vonatkozik, hiszen – bár a nyugdíjrendszer penetrációja nagyon magas – nem mindenki lesz nyugdíjas; illetve b) mivel nem mindenki a nyugdíjkorhatárkor megy nyugdíjba: előbb és később is történhet ez – bár főleg az előbb a jellemző. Ez magyarázhatja azt a mindkét nemnél tapasztalható elsőre furcsa jelenséget, hogy a '90-es évek közepéig a ténylegesen nyugdíjban töltött időtartam jelentősen kisebb volt, mint a nyugdíjkorhatárkor várható hátralévő élet-

tartam. Hiszen azok, akik várhatóan már csak rövid élettartamra számíthatnak jellemzően korábban mentek nyugdíjba, s így nyugdíjasként haltak meg esetleg a nyugdíjkorhatár betöltése előtt.

Összességében azt mondhatjuk, hogy a várható hátralévő élettartam stagnálása a szabálytól való eltérésnek, egyfajta kisiklásnak tekinthető, amire példa volt Magyarország 3 évtizedig, de már több, mint két évtizede mi sem. A szabály – amit most már Magyarország is követ – a várható hátralévő élettartam fokozatos, nagyjából egyenletes növekedése. Emiatt megkérdőjelezhető a stabil nyugdíjkorhatár intézménye is, amit a politika időnként, ötletszerűen – általában gazdaságpolitikai nehézségek idején – módosít, de azzal az igénnyel, hogy a kiigazítás után az újra stabil lesz. A stabil nyugdíjkorhatár és a várható hátralévő élettartam növekedése ugyanis együtt azt jelenti, hogy a várható hátralévő élettartam növekedése nem az aktív, hanem a nyugdíjas életszakasz növekedésében realizálódik, vagyis a rendszer potenciális befizetéseket veszít el, miközben nőnek a kifizetések. Ráadásul a magasabb korhoz ma már jellemzően jobb egészségi állapot is társul, vagyis a megnövekedett élettartamú emberek tovább lennének képesek dolgozni, mint korábbi rosszabb egészségi állapotú elődeik. Ezt mutatja az Európai Bizottság Healthy Life Years (HLY) indikátora is, ami – kilengésekkel ugyan, de – egyértelmű javuló tendenciát mutat – lényegében párhuzamosan a várható hátralévő élettartam emelkedésével.

5. ábra: A 65 éves korban várható hátralévő egészséges élettartam változása – 2005–2017

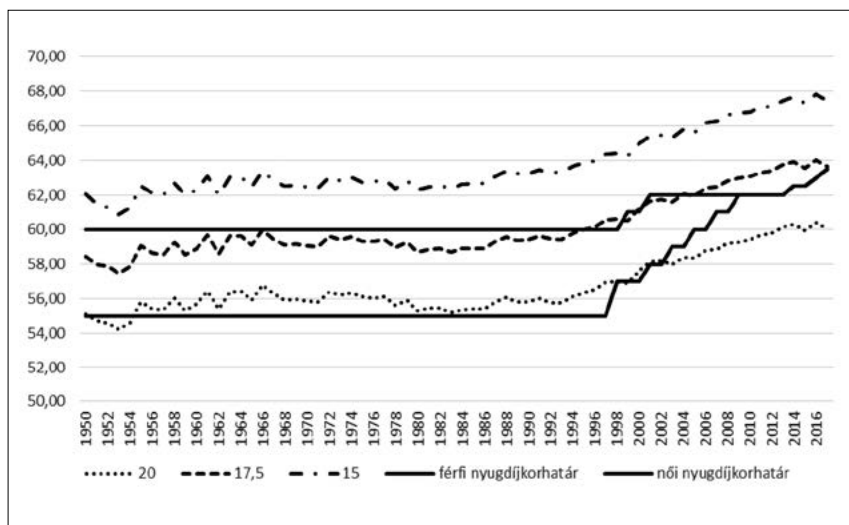

Forrás: EC – https://ec.europa.eu/health/indicators_data/indicators_en

Csökkenő születésszám mellett pedig egyre inkább hiányoznak is ezek az idős munkavállalók a munkaerőpiacról, nem is beszélve arról, hogy csökkenő aktív létszám mellett, egyre tovább kell az időseknek nyugdíjat folyósítani.

Pedig a – várható értékben – egyre növekvő nyugdíjas élettartam helyett a logikus egy várható értékben rögzített nyugdíjas élettartam, vagyis egy folyamatos nyugdíjkorhatár-indexálás – az egyszeri, ötletszerű kiigazítások helyett. Ezt már több ország felismerte és be is vezette, olyannyira, hogy az Európai Bizottság 2012-ben kiadott nyugdíj Fehér Könyvében is szerepel ajánlásként, illetve a legjobb gyakorlat bemutatásaként (EC [2012]).¹¹ Álljon itt ezzel kapcsolatban egy ábra:

6. ábra: A 15, 17,5 és 20 év várható hátralévő élettartamokhoz tartozó magyar unisex korok – 1950–2017

Forrás: saját számítás a mortality.org adatai alapján

¹¹ A MISSOC (Mutual Information System on Social Protection) adatbázisa (<https://www.missoc.org/missoc-database/>) adatbázisa alapján az EU-ban eddig a következő országok vezették be az automatikus korhatár-indexálást: Bulgária, Ciprus, Csehország, Dánia, Észtország, Finnország, Olaszország, Szlovákia, Hollandia. Ugyanakkor ennél sokkal több országban folyik jelenleg egy folyamatos nyugdíjkorhatár emelés, egy megcélzott nyugdíjkorhatár eléréséig. A legtöbb esetben nincs meghirdetve terv arra, hogy ezután mi történik (pl. Magyarországon sem), de az előbb említett országok egy része is olyan, hogy jelenleg még ez a meghirdetett korhatár emelés zajlik, s a rendszeres korhatár indexálás ideje csak ezután jön el, de ezt már deklarálták.

A fenti ábrán 1950-től kezdve feltüntettem a hivatalos nyugdíjkorhatárt, és azt, hogy – unisex, vagyis egyesített férfi-női halandósági tábla alapján – mennyinek kellett volna lennie az adott évben a nyugdíjkorhatárnak, ha a nyugdíjas várható élettartamot 15, 17,5, illetve 20 évben rögzítettük volna. Ez alapján azt lehet mondani, hogy a 17,5 évhez a férfi, illetve később az egységes nyugdíj-korhatár viszonylag jól illeszkedik. Ehhez ugyan a '90-es évek közepéig a 60-nál 1-2 évvel alacsonyabb korhatár dukált volna, de azóta a megvalósult korhatár-emeléshez képest is magasabb – bár 2022-ig, amikor véget ér a jelenlegi emelési ciklus, a két görbe összeérhet. Vagyis meg lehetne hirdetni egy olyan politikát, hogy a nyugdíjkorhatárt mindig annnyival emeljük, hogy a várható nyugdíjban töltött élettartam 17,5 év legyen. A mostani – de 2022-ben véget érő – évi 4 hónapos emelés soknak tűnik hosszabb távon, de az elmúlt két évtizedes trend alapján kb. évi 2 hónapos emelés pont megfelelőnek tűnik.

Fontos megjegyezni, hogy az automatikus nyugdíjkorhatár indexálás nem oldja meg a várható hátralévő élettartamok heterogenitásának a problémáját, sőt némileg súlyosbítja is azt hiszen így még inkább csak a várhatóan hosszabb élettartamúak, vagyis például a magas jövedelműek fognak jelentős ideig nyugdíjban részesülni. Ez tovább erősítheti azt a „perverz” redistribúciót (az alacsonyabb jövedelműektől a magasabb jövedelműek felé történő átcsoportosításhoz), amit a nyugdíjdegreszió, és később a járulékplafon eltörlése okozott (ld. pl. Simonovits [2017]), hiszen azt a sejtést, hogy a magasabb jövedelműek tovább élnek (Banyár József [2012/2016]), ma már bizonyítottan tekinthetjük (Marosi-Molnár [2018]). Emiatt a heterogenitás kezelésén (a járulékplafon újbóli bevezetése és/vagy degresszív nyugdíjmegállapítás), illetve az esetleges differenciált (pl. iskolai végzettség szerint, vagy indirekten a szolgálati időn keresztül differenciált) – de indexált – nyugdíjkorhatáron érdemes elgondolkodni.

4. Állami szervezésű (DC rendszerű) kvázi-kötelező, feltőkésített nyugdíj láb¹² kialakítása

Ha megvalósul a HT nyugdíjrendszer, akkor abból következik, hogy a gyermektelenek abból csak csekély nyugdíjat fognak kapni, így szükségük lesz nyugdíj-

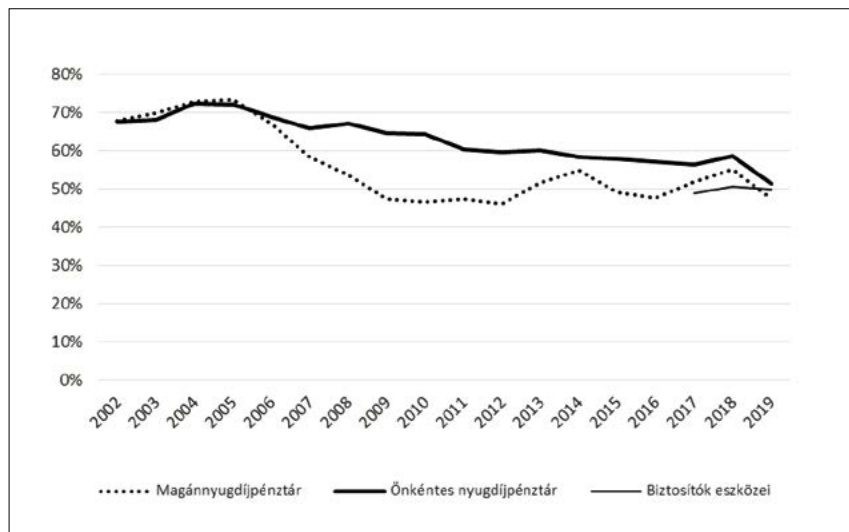
¹² Kifejezetten nem akartam használni a „pillér” kifejezést, mert az már más értelemben rögzített. A Világbanki terminológia szerint ez az I. pillér feltőkésített részrendszere lenne.

kiegészítésre, amihez célszerű nekik egy alapértelmezett, olcsó, jól szervezett, feltőkésített (FT) rész-nyugdíjrendszert kialakítani, s ennek menedzselésében az államnak megfelelő helyet biztosítani.

Egy ilyen állami szervezésű, FT részrendszert azonban a HT rendszertől függetlenül is célszerű megvalósítani, vagyis akkor is, ha marad a jelenlegi elvű állami nyugdíjrendszer. Ebben az esetben az FT állami részrendszer kialakítása mellett a következő fontosabb érvek szólnak:

1. egy folyó finanszírozású rendszer romló demográfiai helyzetben egyre növekvő mértékben növeli az állami deficitet, a folyamatosan lejáró implicit államadósság miatt. Ez ellen ugyan nincs minden igényt kielégítő védekezési módszer (az a HT rendszerre való áttérés lenne), de egy viszonylag hosszú ideig használható lehet ennek a deficitnek (egy részének) az időbeli terítése. Ennek módszere a részleges feltőkésítés (Banyár József [2011])
2. a nyugdíjrendszer részleges feltőkésítése spontán folyamatként – főleg az érdekelt pénzügyi csoportok: bankok, életbiztosítók, illetve a kezelésükben lévő nyugdíjpénztárak promóciós tevékenységének eredményeként – jelenleg is folyik. Ez azonban nagyon egyenlőtlen, és sokszor nem adekvát mértékű lefedettséget eredményez nagyon drágán. Ennél egy állami szervezésű rendszer egy olcsóbb, magasabb és egyenlőbb lefedettséget biztosító nyugdíjkiegészítést valósítana meg.
3. mint a 7. ábrán is látható, a magánintézmények az egyének nyugdíjcélú megtakarításainak meghatározó részét mindig is magyar állampapírokban tartották. Megkérdőjelezhető, hogy hatékony-e őket közvetítőként használni, vagy inkább a már meglévő állami nyugdíj-infrastruktúrára ráépülve közvetlenül eljuttatni az érintettekhez az államkötvényeket. Pláne, hogy néhány éve az államkötvények értékesítéséért és a nyugdíjért felelős állami intézmények egyesültek, így itt további szinergiákat lehetne kihasználni.

7. ábra: A magyar állampapírok részaránya a befektetéseken belül – %

Forrás: MNB/Felügyelet/Idősorok

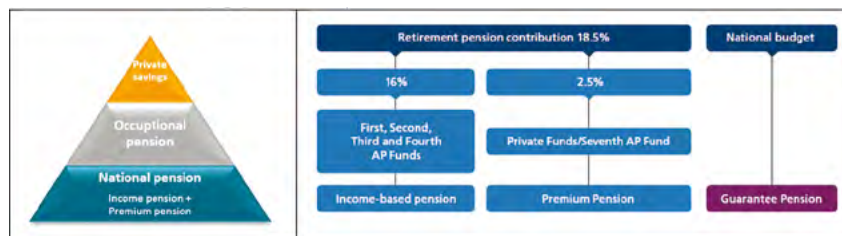
Mintaként célszerű figyelembe venni a svédországi kvázi-kötelező feltőkésített nyugdíjpillért,¹³ ami egyben arra is példa, hogy egy alapvetően folyó finanszírozású rendszerben működő állami nyugdíjrendszert is érdemesnek tartottak kiegészíteni egy feltőkésített nyugdíjlábbal.

Csak nagyon röviden a svéd nyugdíjrendszerről, aminek kapcsán már korábban is megjegyeztük, hogy az egyéni számlás rendszert először ők vezették be. De itt most nem erről beszélünk.

¹³ Az OECD [2017] szerint 10 OECD ország van, ahol van kötelező vagy kvázi-kötelező (=alapértelmezett, de ki lehet belőle lépni) feltőkésített DC nyugdíj-részrendszer. Ugyanez a kiadvány viszont kiemeli, hogy a svéd ilyen rendszer speciális annak állami igazgatása miatt, amit mi itt mintaként állítottunk.

A svéd nyugdíjrendszert az alábbi két ábrával lehet szemléltetni:

8. ábra: A svéd nyugdíjrendszer felépítése

Forrás: 2. és 4. AP Fund honlapja

A 8. ábra bal oldala azt mutatja, hogy a Világbank által javasolt mindhárom nyugdíjpillér (World Bank [1994]) megtalálható – igaz itt piramisként ábrázolták őket. Az alap az állami rendszer, amit „National pension”-nak neveznek. Ennek a felépítését mutatja a 8. ábra jobb oldala, leírását pedig a kormány honlapján található brosúra adja (Government.se [2017]). A korábban említett egyéni számlás rendszer az itt „Income-based pension” néven nevezett folyó finanszírozású rendszer, ami azonban annyiban nem tipikus, hogy viszonylag nagy tartalék¹⁴ egészíti ki, amit négy nemzeti nyugdíjalap (AP-fonden) kezel, mint az ábrán is látható. A nyugdíjjárulék 18,5%, de ebből csak 16% megy a folyó finanszírozású rendszerbe, fenntartanak egy teljesen feltőkésített kötelező állami rendszert is („Premium Pension”), ide 2,5% jövedelemnek megfelelő járulék megy. Mint látható ezt is a Swedish Pension Agency szervezi, mégpedig az alá tartozó „Seventh AP Fund”, mint központi adminisztrátor. Ez vezeti minden egyes megtakarító nyugdíjszámláját, s – a megtakarító saját döntése alapján – bocsátja rendelkezésére – esetleg több (akár 5) között megosztva azt – az egymással versengő nyugdíjalapoknak a számlán vezetett tőke egy részét. A nyugdíjalapok nem tudják kinek a pénzét kezelik („vakszámlás” rendszer), így nem éri meg számukra ügynököket alkalmazni. Egyedül a befektetési teljesítményükkel tudják befolyásolni az ügyfeleket, s számukra igazából csak ez az egyetlen lényeges pont, csak ebben tudnak egymással versengeni.

Ha ehhez hasonlítjuk a magyar önkéntes pénztári rendszert (illetve az önkéntes pénztárakéval lényegében megegyező felépítésű, funkcionálisan a svéd

¹⁴ E nagy tartalék ellenére sem lehet a svéd nyugdíjrendszert feltőkésítettnek nevezni, mert a tartalék mértéke nagyságrendileg kisebb, mint a rendszer mögötti implicit államadósság. Szerepe ezért inkább csak a bevételek és kiadások kisebb ingadozásainak elsimításában van, illetve bizonyos elosztható kamatbevételeket hoz.

Premium Pensionnak megfelelő, de mára lényegében már nem létező magánnyugdíjpénztári rendszert), akkor számos, az ügyfélnek veszteséget okozó hiányosságot fedezhetünk fel abban. A központi adminisztrátor hiánya miatt az adminisztráció széttöredezett, s a felesleges kapacitások miatt nem érvényesül a méretgazdaságosság, vagyis a rendszer működése drágább, mint kellene. Az ügynökök – végső soron az ügyfelek pénzén – rendszeresen megkeresik őket, hogy rábeszéljék azokat a pénztárak közötti váltásra. Egy 2012-es, nyilvánosságra nem hozott PSZÁF felmérés alapján a váltások semmilyen korrelációt nem mutatnak a pénztár hozamteljesítményével, tehát az ügyfél ezzel tisztán veszít.

Tehát a verseny indokolt a hozamok tekintetében, de az adminisztrációban és ügynökök díjazásában, illetve egyáltalán az aktivitásában nem. Az egyetlen adminisztrátor azonban monopólium, aminek a célszerű formája nem a magáncég, hanem az állami intézmény. Ez lehetne az Államkincstár ami most már a nyugdíj I. pilléréért is felelős (vagyis az a Hungarian Pension Agency – tehát ez is a svéd példának megfelelő lenne), nagy megtakarítást elérve ezzel az adminisztrációs költségeken.

Ráadásul az államkötvényt akár alapértelmezett nyugdíjbefektetéssé is tehetjük, megfelelően ezzel Thaler kívánságának, aki az itt mintául tekintett svéd rendszert pont ennek hiánya miatt bírálta (Thaler–Sunstein [2009]) – bár ők ezt a hiányzó alapértelmezést azóta pótolták. De az államkötvényt nem célszerű az egyetlen választható nyugdíjbefektetéssé tenni (sőt az államnak – hosszú távon – törekednie kell az államadósság csökkentésére, így a kötvénykibocsátás erőteljes visszafogására), s így – szintén svéd mintára – érdemes megszervezni a versengő befektetőket – akár a mai pénztárak átalakításával is, amelyek elveszítenek adminisztrátori funkciójukat.

5. Egymás mellett vagy egymás után? Az állami és az FT rendszerből járó járadékok új viszonya

A fentiek alapján mindenképpen érdemes az állami nyugdíjpillér két különböző logikájú részpillérré történő felosztásában gondolkodni a mai egységes logikájú rendszer helyett – elkerülve ugyanakkor azokat a hibákat (s magának a rendszernek a visszatérését is), amiket a magánnyugdíjpénztári rendszer megvalósításával elkövettek. A két részpillérnek más lenne az aránya egymáshoz egy megvalósult HT rendszer, és egy megmaradó FF rendszer esetén. Az első esetben az érintettek egyéneenként különböző arányban kapnának nyugdíjat az állami HT és a fent bevezetni javasolt szintén állami feltökésített DC rendszerből, a második esetben egyéneenként egymáshoz hasonló lenne a két részrendszerből kapott nyugdíjak aránya.

A nagyon sok szempontból problematikus, és lényegében megszüntetett magánnyugdíjpénztári rendszernek volt egy pozitívuma: el kellett gondolkodni azon, hogy hogyan oldják meg a felhalmozott nyugdíjvagyon járadékosítását, vagyis, hogy hogyan legyen a tőkéből járadék. Ezt a munkát végeztem el a '2000-es évek végén (Banyár [2012/2016]), s az egyik legfontosabb következtetésem az volt, hogy a rendszernek a megvalósult hibái mellett volt egy nem megvalósult hibája is: az, ahogyan a járadékrendszert elképzelték. Magától értetődőnek vették ugyanis, hogy a magánnyugdíjpénztári megtakarításból folyósított járadék ugyanakkor indul, és ugyanakkor végződik, mint az állami rendszerből kapott nyugdíj, vagyis a két résznyugdíj egymással párhuzamos. Ezzel az elképzeléssel az a gond, hogy a magánalapú életjáradék nagyon problematikus, szinte az egész világon nincs rá példa, hogy azt jól meg tudták volna oldani, s ennek komoly technikai okai vannak, amelyeket részletesen elemzek az előbb említett műben. A tanulság, amit jómagam a járadékról szóló monográfiámban levontam, hogy nem szabad erőltetni a szabadpiaci életjáradékot, pláne, hogy erre valójában semmi szükség sincs, a problémát friss szemlélettel jobban meg lehet oldani ennél, az ott alternatív TB-modellnek nevezett módszerrel.

Egyáltalán nem magától értetődő ugyanis – amit szinte mindenki annak vesz –, hogy az állami (akár HT, akár FF) rendszerből kapott járadéknak („a” nyugdíjnak) és egy feltökésített DC rendszerből kapott járadéknak egymással párhuzamosaknak kell lenniük. Ugyanazt az (illetve – a fenti problémák nem jelentkezése miatt – magasabb) össznyugdíjat kapjuk, ha a két nyugdíjláb járadékának viszonyát megváltoztatjuk, s egymás utánivá tesszük őket, mégpedig úgy, hogy előre vesszük az FT rendszerből, s utána tesszük az állami rendszerből kapott nyugdíjat.

Ha az FF rendszert egyéni számlássá, vagyis DC rendszerűvé alakítjuk át – ahogy azt fent javasoltuk, s ami napjainkban egyébként is egy tendencia – akkor az állami FF rendszer logikája teljesen hasonlóvá válik egy feltökésített DC kiegészítő nyugdíjrendszer logikájához. Ekkor ugyanis mindkettő esetében a nyugdíjazáskor rendelkezésre álló „tőkét” (az NDC rendszer esetében természetesen csak „névleges” tőkét) kell elosztani egy „járadékosztóval” (praktikusan a nyugdíjazáskor várható, hónapokban számított várható hátralévő élettartammal), hogy kiszámítsuk a járadékot. (A magán rendszer esetében, ha az életjáradékot nyújt, valójában ennél kisebb lesz a járadék, mert a szolgáltatónak biztonsági tartalékot is kell képeznie – minél kisebb az állománya, relatíve annál nagyobbat – de ettől most tekintsünk el!) A két részrendszerből származó járadékok aránya így meg fog egyezni az induló tőkék arányaival. Ha az FF rendszer („névleges”) tőkéje f , az FT rendszer (tényleges) tőkéje pedig t , akkor a két részrendszerből kapott járadékok (résznyugdíjak) aránya f/t lesz. Ha bevezetjük a $p = t/(f + t)$ arányszámot, akkor azt mondhatjuk, hogy a nyugdíjas nyugdíjának minden egyes forintjából „ p ”-t az FT, „ $(1 - p)$ ”-t pedig az FF rendszerből kap.

Ugyanakkor az érintett számára nagyjából mindegy, hogy azt az 1 Ft-ot egy időben két vagy egy helyről kapja-e, vagyis minden további nélkül elképzelhető a két alrendszer közötti olyan „munkamegosztás”, hogy nem ugyanannyi ideig adnak $p/(1-p)$ arányban nyugdíjat, hanem a nyugdíjas időtartamot osztják fel ugyanilyen arányban. Vagyis egy nyugdíjas esetében a nyugdíjba vonulása után várható nyugdíjas élettartamot is fel lehet osztani $p/(1-p)$ arányban, s meg lehet oldani, hogy az első részben (az egész várható nyugdíjas élettartam p -ed része) a teljes $f + t$ tőke utáni járadékot az FT rendszer adja, a maradék időben pedig az FF rendszer. Így azt érnénk el, hogy a nyugdíjjáradékot időben két szakaszra osztanánk: a) egy viszonylag jól kiszámítható kockázatú első szakaszra, és b) egy kockázatosabb második szakaszra.

A kettéosztásnak az az értelme, hogy így az egységes, azonnal induló, élethosszig tartó életjáradékot technikailag két életjáradékká vágjuk szét: egy azonnal induló, időleges életjáradékká és egy halasztott, élethosszig tartó életjáradékká. A két járadékrész kockázati szempontból más kezelést igényel. Az azonnal induló, időleges életjáradék biztosítástechnikai kockázata kisebb, mint a másiké, hiszen itt még kisebb a veszélyközösség halandósága, s ezért eleve arra számítunk, hogy a tartam nagyobb részében életben lesznek a biztosítottak. Biztosítói szempontból az a legnagyobb kockázat, ha mindenki életben marad, viszont ez belátható és könnyen kalkulálható mértékű, különösen, ha az alább kifejtendő kis módosítással élünk a konstrukcióban. A halasztott életjáradék rész kockázata azonban sokkal nagyobb, főleg, ha minél kisebb a veszélyközösség. Ez a kockázat a veszélyközösség növelésével jelentősen csökkenthető. Ha ezt a járadékot egymással versengő szolgáltatók nyújtánák, akkor a kockázatuk egyenként nagyon jelentős lenne, hiszen darabolnák a veszélyközösséget. Emiatt nagy biztonsági pótlékok kellene a díjba beépíteni számukra, vagy egyetlen pool-ba kellene szervezni a terméket. Ennél egyszerűbb megoldás, ha ezt a részt eleve az állami nyugdíjintézet, mint monopolszolgáltató nyújtja, amely eleve nyújt is ilyen szolgáltatást.

Az előbb említett kis módosítás, amivel az időleges járadékrész biztosítástechnikai kockázatát nullára lehet csökkenteni, hogy nem időleges életjáradékot, hanem időleges biztos járadékot nyújtanak ez idő alatt. Ebben már semmilyen biztosítástechnikai kockázat nincs, ez egyszerű ütemezett pénzkivonás. A biztos járadék és a halasztott járadék együtt technikailag megfelel egy garanciaidős életjáradéknak, ahol a garanciaidő hossza az időleges életjáradék hosszával (a nyugdíjba vonuláskor várható hátralévő élettartam hozzávetőlegesen p -ed részével) egyenlő. Ez természetesen egy valamivel magasabb díjú járadék, mint a tiszta életjáradék, vagyis egy néhány százalékkal nagyobb járadékosztóval lehet kiszámítani a hozzá tartozó havi nyugdíjat, s emiatt a biztos járadékrész hossza némileg kisebb lesz a várható hátralévő élettartam p -ed részénél. Cserébe viszont a megoldásnak két nagy előnye van:

1. teljesen kivesszük ebből a járadékrészből a biztosítástechnikai kockázatot, vagyis ezt nem kell speciális pénzügyi intézménynek (lényegében életbiztosítónak) nyújtania, szinte bármelyik pénzügyi intézmény alkalmas ilyen szolgáltatásra
2. ettől kezdve ez a járadékrész (a biztosított esetleges korai halála miatt még fel nem használt tőke) örökölhető lesz, ami – a magánnyugdíjpénztárak tapasztalata szerint – nagyon vonzó az érintettek számára. Ráadásul ezzel könnyen lehet ösztönözni a későbbi nyugdíjba vonulást is, hiszen az e miatt fel nem használt „t” tőkerészt (akár teljes egészében is) egy összegben fel lehet venni (természetesen csak utólag).

HT rendszer bevezetése esetén ez az elem úgy működne, hogy a gyermeket nem (vagy csak keveset) nevelők nem kapnak nagy nyugdíjat az állami rendszerből, legalábbis ha ugyanannál a nyugdíjkorhatárnál mennének nyugdíjba, mint a sokgyermekesek. De ha a nyugdíjkorhatárt megfelelően megemeljük a számukra, akkor ez az állami nyugdíj is lehet ugyanakkora, mint a gyermekeseknek – s az így keletkezett időbeli „rést” egyszerű lesz betölteni az egyéni nyugdíjszámlájukról való pénzkivonással.

Felmerülhet, hogy egy ilyen rendszert miért nem valósítottak még meg sehol a világon, annak ellenére, hogy ez többeknek eszébe jutott. Már a World Bank [1994]-ben is (ott nem különösebben hangsúlyozott ötletként), s a hatszerzős Barabás et al. [2006]-ban is szerepelt. Többeknek – így nekem is – másoktól függetlenül jutott ez eszébe. Az én magyarázatom, amit két személyes élményre alapozok, hogy az ötlet eddig nem volt annyira kidolgozva, hogy elérjen a döntéshozókig. Az egyik személyes élményem alapja, hogy a Banyár [2012/2016] eredetileg kéziratként a magánnyugdíjpénztári járadék-törvény előkészítő szakmai anyagaként szolgált, s az alapján alkották meg a parlament által elfogadott, de a köztársasági elnök által alá nem írt járadéktörvényt.¹⁵ Annak ellenére, hogy magam egyértelműen az itt leírt, s a fenti ötlettel lényegében megegyező alternatív TB modellt javasoltam törvénybe foglalni, nem ez történt, mert a miniszter felhatalmazása alapján egy ilyen konstrukciót nem lehetett kidolgozni. Ennek pedig egyszerűen az volt az oka, hogy a miniszter ugyan szemmel láthatólag próbálta a felhatalmazásában a lehető legtágabb megfogalmazni a szakértők által kidolgozandó megoldást, de annyira magától értetődőnek vette az állami nyugdíj és a magánnyugdíj egymással párhuzamos folyósítását, hogy magát ezt

¹⁵ A törvény két egymástól független témát szabályozott, a járadékokat, és a magánnyugdíjpénztárak privatizálását. A köztársasági elnöknek lényegében kizárólag ez utóbival kapcsolatban voltak fenntartásai. Mellesleg a magánnyugdíjpénztárak addigra nyilvánvaló problémáinak ilyen megoldását én sem helyeseltem, már akkor is az itt leírt svéd modell átvételét javasoltam.

viszont belevette a feladatleírásba. Mikor később egy illetékest megkérdeztem (akkor már nem volt illetékes), hogy ezt miért tették, miért nem a jobb modellt kérték, őszintén válaszolt: nem jutott eszünkbe.

III. AZ ELVEKBŐL KIRAJZOLÓDÓ LEHETSÉGES EMBERI TŐKÉVEL FELTŐKÉSÍTETT NYUGDÍJRENDSZER

Az alábbiakban – a fent tárgyalt, a témához nem lényegileg kapcsolódó, de itt is jól használható elemek bekapcsolásával – bemutatjuk, hogy miként tudna működni egy emberi tőkével feltőkésített nyugdíjrendszer. Először azt „tisztá” formájában írjuk le, majd javaslatot teszünk az átmenetre is a mai rendszerrel erre a tiszta rendszerre, hiszen az nyilvánvaló, hogy ennek bevezetése egyik pillanatról a másikra nem lehetséges.

Terítsük vagy sem a gyermeknevelés hasznát?

A gyermeknevelést és a nyugdíjat elvileg nagyon egyszerűen is össze lehet kötni: a gyermekek tartásáért el szüleiket öregkorukban, ugyanúgy, ahogy elvileg hajdanán tették. Tehát amikor követeljük a kettő összekötését, akkor azonnal felmerül egy egyszerű, kézenfekvő megoldás, aminek az alternatívája, hogy az állam kockázatkiegyenlítést alkalmazva teríti a nyugdíjasok között a gyermeknevelés hasznát. Nézzük meg ezért, hogy melyik megoldás a célszerű.

Az egyszerű, kézenfekvő megoldáshoz elég egy törvényi deklaráció, mint ami már létezik is például Kínában (Constitution [2004], 49. cikkely), illetve már Magyarország Alaptörvényében is: „XVI. cikk... (3) A szülők kötelesek kiskorú gyermekükről gondoskodni. (...) (4) A nagykorú gyermekek kötelesek rászoruló szüleikről gondoskodni.” Ezt Kínában esetleg tényleg így értelmezik, de Magyarországon – legalábbis egyelőre – még semmiképp sem. Ugyanakkor a dolognak vannak elméleti hívei is.

Demény Pál például, aki nemzetközileg először vetette fel a gyermeknevelés és a nyugdíj összekapcsolását, logikájában egy ehhez hasonló, de ennél sokkal enyhébb rendszert javasolt (Demény, Paul [1987]): a gyermek járulékának egy részét javasolta átutalni a nyugdíjas szülőknek – tehát a gyermek járulékfizetése és a szülő nyugdíja között közvetlen kapcsolatot javasolt megteremtetni. Ezt bírálta és egyben tovább is gondolta Julian L. Simon, aki szerint a szülőknek és a gyermekeknek szerződést kellene kötniük, miszerint a szülő finanszírozza a gyermeke egyetemi tanulmányait, s ezért cserébe az nyugdíjat biztosít neki (Simon [1988]).

És tényleg: semmi sem ösztönözhetné jobban minőségi gyermeknevelést, mint ha a szülő arra törekedne, hogy a gyermekét úgy nevelje, hogy minél többet keressen. Ugyanakkor ez a módszer sok bizonytalanságot vinne a nyugdíjba, illetve nagyon egyenletlenné tenné a terheket és a nyereségeket is. Ha valakinek korán meghalnak a szülei, akkor semmit nem kell fizetnie, ha viszont sokáig élnek, akkor nagyon sokat. A szülő már nyugdíjas korban lehet, de a gyermek még tanul, így bármennyire jól nevelte is a gyermeket, mégsem lesz nyugdíja. Némi-lyik gyermek esetleg elcsalja a fizetést. A gyermek is meghalhat, stb. Célszerű tehát a terheket is és a hasznokat is kiegyenlíteni, vagyis a mai állami nyugdíj-rendszerhez hasonlóan működtetni a HT nyugdíjrendszert, ezért a továbbiakban az egyszerű lehetőséget nem vizsgálom, hanem egy hasznokat terítő rendszerre teszek javaslatot.

A gyermek felnevelésének a költsége

Mivel a HT rendszer logikája (aminek az FF rendszer logikájának eleve lennie kellett volna), hogy a nyugdíj a gyermeknevelés mint tőkebefektetés megtérülése, ezért a rendszer működtetésének előfeltétele, hogy minél pontosabban számba vegyünk, hogy mennyibe kerül egy gyermek felnevelése. Mi is ezt tesszük, bár egyelőre csak az elvek szintjén, konkrét számok nélkül.

Nyilvánvaló, hogy minden gyermek felnevelése konkrétan egymástól jelentősen különböző anyagi és időráfordításokkal jár, s nehéz is különbséget tenni, hogy ezek közül mi a szükséges, és mi a felesleges, esetleg kifejezetten negatív hozadékú. Még az is különböző, hogy ki mennyit kap a köztől ehhez, hiszen a gyermeknevelési hozzájárulások sem nem automatikusak, sem nem egységes mértékűek – gondoljunk pl. a jövedelemtől függő adókedvezményekre.

Ugyanakkor igazából az egyéni költségek nem is lényegesek, ugyanúgy, mint egyéb „javaknál” sem, hiszen ott is – legalábbis elvben – egy egységes piaci ár érvényesül. Persze a humán tőkének nincs piaca, de a piaci árat analógia-ként használva, egy egységes költséget elő tudunk állítani, megfigyelésekkel és folyamatos mérésekkel, korrekciókkal. A méréseknek a gyermekek átlagos fogyasztását (élelem, ruházat, lakás stb.), nevelésük, orvosi ellátásuk költségeit, és az erre fordított szülői időráfordítást kell figyelembe venniük. Külön fontos kérdés, hogy ebből milyen arányban részesedik a köz (vagyis az átlagos adófizető), és milyen arányban a szülők. A köz részesedése elsősorban az óvoda, iskola, egészségügyi ellátás, illetve a gyermekhez kapcsolódó transzferek (családi pótlék, gyermek miatti adókedvezmények, családi házhoz, családi autóhoz való állami hozzájárulás stb.) révén valósul meg.

És itt igazából egy fontos elvi kérdés is felmerül: szó szerint vegyünk, hogy a nyugdíj a felnevelés költségeinek a visszafizetése, vagy nagyvonalúan? Ha

szó szerint vesszük, akkor nagyon fontos az átlagos költségek minél pontosabb számbavétele, sőt ha azokat befektetésnek vesszük, akkor valamifajta hozamot is kell hozzájuk számolni. Ha nagyvonalúan, akkor viszont elegendő a költségek megoszlását kiszámolni magán- (lényegében a szülők ideje és költése) és közhozzájárulásra.

Első lépésben célszerű megelégednünk a nagyvonalú megközelítéssel. Eszerint vélelmezzük (amit fordítva kellene kiszámolni), hogy a mostani átlagos (állami) nyugdíjszint (szorozva az átlagos nyugdíjban töltött évek számával) kb. megfelel egy gyermek (házaspáronként kettő) felnevelési költségének felkamatolt értékének. Ez bevallottan praktikus és nem elvi megközelítés. Az indok, hogy ha a pontos számbavétel programját tűzzük ki, akkor nagyon széles spektrumon, nagyon sok nehéz kérdés nyílik meg, amelyek nagyon el tudják bonyolítani a rendszert, s akadályai lehetnek a megvalósulásnak. Mindazonáltal nyitva kell hagyni a későbbi esetleges pontos számbavételt, s a rendszer fokozatos ehhez igazításának kérdését is, hiszen törekedni kell az elvi válaszokra, de tisztában kell lenni azzal, hogy időről időre szükség lesz a gyakorlatias (esetleg átmeneti) egyszerűsítésekre (mint amúgy minden társadalmi rendszerben!).

A nem nagyvonalú megközelítés elve amúgy a következő lenne: teljesül egy általános egyensúly az emberi tőkebefektetés és az ez alapján a felnevelt gyermekek által fizetett összjárulék-tömeg között. Ezt úgy fogalmazhatjuk meg, mint egy nagyon Általános Mérleg Egyenletet (nevezzük így! = ÁME), miszerint: (íme az ÁME!)

egy generáció felnevelésének felkamatolt költsége = a generáció által (a járulékfizetési szabályokban rögzített módon) várhatóan fizetendő összjárulék-tömeg diszkontált értéke

Mindezek miatt a rendszer működésének feltétele, hogy ezeket a költségeket folyamatosan mérjék és számolják. A rendszer indulásakor, az alapparaméterek beállításakor el lehet indulni a fenti nagyvonalú becsléssel, de később minél pontosabb értékeket kell majd számolni – ez már a rendszer legitimitása szempontjából is fontos kérdés.

Az ÁME alkalmazása során nyilván azt is figyelembe kell venni, hogy néhány gyermekből nem lesz járulékfizető, mert sajnos meghal még gyermekként, vagy fogyatékos lesz – esetleg eleve úgy születik. Ez azonban a gyermeknevelés szükségyszerű kockázati tényezője, így a meghalt és fogyatékos gyermekek nevelésének költségeit is célszerű beleszámítani az egyenletbe.

Szintén előfordul, hogy a felnevelt, járulékfizetővé vált gyermekek aktív pályájuk során meghalnak, tehát az ÁME jobb oldalán ezt a halandóságot is kalkulálni kell. Ezek helyett – részben – az életben maradt gyermekeknek kell megteríteniük a felnevelés költségeit.

És természetesen itt valamilyen méltányos kamatlábat is alkalmazni kell. Egy logikus jelölt az átlagbérindex, hiszen ezt úgy is felfoghatjuk, mint amivel a hűmán tőke értéke átlagosan évente emelkedik.

A számításnak már az első időkben szükséges eredménye, hogy a gyermek felnevelése mekkora részben egyéni (e), illetve közösségi (k) erőfeszítés eredménye, ahol $e + k = 1$. Az arányt szintén folyamatosan mérni és aktualizálni kell. Az egyéni erőfeszítés ráadásul nagyrészt nem pénzbeli, hanem időbeli ráfordítás, amit pl. opportunity costtal lehet átváltani pénzre, vagyis hogy ez alatt mennyit keresett volna a szűlő, ha a munkahelyén dolgozik. A közösségi ráfordításba bele kell venni a szűlőknek a gyermekük után kapott transfereket (gyes, gyed, gyet, csok), az igénybe vett adókedvezményeket, a gyermek ingyenes oktatásának és egészségügyi ellátásának költségeit, stb. Ezek nyilván változhatnak is az időben, ahogy a szabályokat változtatják. Induláskor javasoljuk az $1:1,9 = 0,66 - 0,34$ megosztás alkalmazását, ami egy becslés a jelenleg rendelkezésre álló adatok alapján (Gál–Medgyesi [2019]).

Felnevelésünk költségeinek visszafizetése – A járulék helye a HT rendszerben

Egységes, felső határ nélküli járulékkulcs, egységes járulékfizetési időtartam

Az ÁME alapján meg lehet határozni a járulék szintjét is. Két paraméter lényeges itt: milyen hosszú időszakig kell járulékot fizetni, és a jövedelem mekkora része után?

A fentiekben már elvetettük azt a gondolatot, hogy egy gyermeknek pont annyit kelljen visszafizetnie, amennyit szűlei és a társadalom konkrétan órá áldozott. Helyette a kockázatitőke-befektetéseknél érvényes „eredmény szemléletet” javasoltuk követni, amiből már következik, hogy a járuléknak – ugyanúgy, ahogy manapság is – célszerű a jövedelem fix százalékának lennie, s nem indokolt felső korlát rá.

Az viszont, hogy a járulékfizetés időtartama a teljes aktív élettartam legyen, mint a jelen FF rendszerben, a HT rendszerben nem indokolható. Ma ugyanis elsősorban az szől emellett, hogy a szolgáltatás is ezzel arányos lesz. A HT rendszerben azonban a járuléktól nem, csak és kizárólag a gyermeknevelési erőfeszítéstől függ a nyugdíj, a járulék nem a befektetési „ág”, hanem kizárólag a rendszer hozam-„ág”-a.

Vagyis a visszafizetés minden felnevelt gyermek kötelessége, és azt valamilyen szempontból rögzíteni kell. S ha nem az összeg fix, akkor a járulékfizetés összes időtartama lehet az. Az persze, hogy mennyi ez a fix időtartam, viszony-

lag szabadon választható paraméter. A korlát az, hogy minél alacsonyabb, – az ÁME alapján – annál magasabb lesz a járulékkulcs. Mi itt a továbbiakban a 30 vagy 35 évet javasoljuk használni.

A kivételek kezelése – ha valaki nem tud elegendő ideig járulékot fizetni

Természetesen több olyan eset van, amikor valaki nem tudja vagy nem akarja az egységes járulékfizetési időtartam végéig fizetni a járulékot, vagyis nem tudja vagy nem akarja törleszteni felnevelésének a költségeit. A legfontosabb ilyen esetek: ha valaki aktív korában meghal, tartósan, de átmenetileg megbetegszik, illetve véglegesen megrokkán, munkanélkülivé válik, gyereket nevel, külföldre távozik, illetve vállalkozásba kezd, ahonnan a jövedelme nem munkabér formájában származik. Ezeket az eseteket a rendszerben háromféleképpen kezelhetjük: a rendszer kockázatának tekintjük, és szétterítjük a többi résztvevő között; megpróbáljuk valahogy kompenzálni, illetve kizárjuk a szülőt a nyugdíj szolgáltatásból. Kérdés, hogy melyik esetet hova soroljuk? Az alábbiakban megkíséreljük a legfontosabb eseteket ebbe a három kategóriába sorolni, s a besorolást megindokolni.

A KOCKÁZAT SZÉTTERÍTÉSE

Azokat a kivételeket, amelyeket az egyén nem tud kontrollálni, a kockázat veszélyközösségben való szétterítése révén célszerű kezelni. Egyértelműen ilyen a korai halál, illetve a megrokkánás. Ezek valószínűségét bele kell számolni az ÁME jobb oldalába – ez a módja a kockázat szétterítésének. Kérdéses, hogy idesoroljuk-e a betegséget és a munkanélkülivé válást. Mellette szól, hogy – jellemzően – ezeket sem tudja kontrollálni az egyén, ellene, hogy valamilyen jövedelme ekkor is van, amibe be lehet a járulékot is építeni. Előbbi esetben ezt is beszámoljuk az ÁME jobb oldalán lévő valószínűségekbe, az utóbbi esetén ez a két tényező átkerül a kompenzáció kategóriába.

A gyereknevelés esetén nem igazán célszerű alkalmazni a kockázat szétterítését (hanem valamelyik másik megoldást), hiszen ezzel, a HT rendszer az FF rendszerrel szemben, amely méltánytalan a gyermeket nevelőkkel szemben, az ellenkező hibába esne: méltánytalaná válna a gyermeket nem nevelőkkel szemben.¹⁶ Ekkor ugyanis rájuk dupla terhet terítene: nem kapnak a gyermek

¹⁶Érdekes és némileg ironikus, hogy ez a tanulmány az FF rendszer legnagyobb hibájának azt tartja, hogy szétterítette a gyermek nem nevelés kockázatát, Hans-Werner Sinn viszont – aki szintén fogalmazott meg érveket a gyermeknevelés és a nyugdíjrendszer összekapcsolása mellett – azt egyenesen a legnagyobb előnyének tartja – lásd Sinn [1998].

felnevelése után nyugdíjat, és még ráadásul a szülők járulékának egy részét (vagyis a szülők tartozását saját szülőik felé) is nekik kellene fizetniük.

A JÁRULÉKNEMFIZETÉS KOMPENZÁLÁSA

Összességében azt lehet mondani, hogy törekedni kell rá, hogy a legtöbb kivételt a kompenzálással kezeljük, hiszen ezáltal sem a járulék nem emelkedik, sem a nyugdíj nem csökken, illetve így kevesebb embert kell kizárni abból.

Betegség, munkanélküliség

A hosszan, de átmenetileg beteggé, illetve munkanélkülivé válók esetében a kompenzáció két helyről jöhet, és ezek nem zárják ki egymást. Előfordulhat, hogy a táppénzbe, illetve a munkanélküli-segélybe beépítjük a fizetendő nyugdíjjárulékat is. A járulék alapja ekkor ugyanaz a jövedelem, ami magának a táppénznek vagy a munkanélküli-segélynek is az alapja. Ezzel természetesen a járuléknemfizetés kockázatát így is szétterítjük, de nem a járulékfizetők között, hanem azok között, akiktől ennek a két juttatásnak az ellenértékét beszedjük.

A másik lehetőség, hogy a járulékfizetési időszakot meghosszabbítjuk egy ideig a nyugdíjjáradékos életszakaszba is. Praktikusán ez azt jelenti, hogy a nyugdíjjáradékból, a hiányzó évek erejéig levonjuk a hiányzó járulékokat. Mivel a nyugdíjnak két forrása is lehet: a HT és az FT rendszer, s ez utóbbi időben megelőzné az előbbit, így a hiányzó járulékok első forrása az FT rendszer megtakarítása lenne. A járulék mértéke ilyenkor lehet az addig fizetett átlagos járulékok bérindexszel valorizált értéke – de persze maximum a nyugdíj értéke.

Járulék a házastárssal közösen és/vagy szülő nyugdíjából a nagyszülő nyugdíja

Aki gyermeket nevel (vagyis a gyermek még annyira kicsi, hogy az egyik szülő nem tud dolgozni emellett) – és ez az időszak ütközik a járulékfizetési időszakkal (amit a rendszer tervezésekor amúgy próbálunk elkerülni) –, az csak átmenetileg kaphat felmentést a járulékfizetés alól, de a kötelezettsége megmarad. A helyzetet többféleképpen lehet kezelni, s ezek között valamiféle prioritási rendet célszerű felállítani, vagyis előbb az egyik, majd a másik módszert alkalmazzuk, ha az előző módszer lehetőségei már kimerültek. A harmadik módszer pedig bizonyos gyerekszám (pl. három) felett szabadon választható. Ezek:

1. Ha a gyermekét főállásban nevelő házastársa dolgozik, akkor az általa fizetett járulékot közösnak kell tekinteni. Ez azt jelenti, hogy ilyenkor a házastárs egyévi járulékfizetését mindkettejüknek, de félévi járulékfizetésnek tudják be, vagyis mindkettejüknek fél évvel meghosszabbodik a járulékfizetési időszak. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a gyermekkel otthon maradó (általában az anya) nem marad le jobban e kötelezettsége teljesítésével, mint aki ezalatt is dolgozik (általában az apa), vagyis a maihoz képest már eleve méltányo-

sabb a rendszer. A megoldás logikája teljesen paralel a korábban ismertetett családi nyugdíjrendszer logikájával. A járulék mértéke ilyenkor adott. Kiegészítő lehetőségként érdemes megengedni, hogy a dolgozó házastárs a szükségesnél nagyobb járulékot fizessen ekkor. Amennyivel magasabb járulékot fizet, arányosan annál több évet tekintenek ilyenkor járulékkal megfizetettnek a kötelezőből – de szintén kettejüknek.

2. Ha ennek ellenére is fennmaradna néhány év járulékfizetési kötelezettség a nyugdíjkorhatár elérésekor, akkor a járulékot ugyanúgy a nyugdíjból vonnák, mint az előző pontban, a munkanélküliség és a tartós betegség esetében javasoltuk. A járulék mértéke itt ugyanúgy az aktív évek alatt fizetett járulékok valorizált értékének az átlaga, mint fent a betegség esetén. Ha részben a házastárs fizetett helyette járulékot, akkor ezekre az évekre ezt számítják bele az átlagjárulédba.

Főállású anya program piaci alapon, állami források nélkül

Legtöbb esetben valaki azért lesz elmaradva a gyermeknevelés miatt a járulékfizetéssel, mert sok gyermeket nevel, s egyszerűen nem lesz ideje munkát vállalni (legalábbis nem elég hosszú ideig), s így nem tudja törleszteni felnevelésének költségeit. Ha valaki fokozatosan ilyen helyzetbe kerül, s nem szeretné, ha emiatt előre beláthatatlan mértékben csökkenne a nyugdíja, akkor lép be a fent említett harmadik módszer, ami az, hogy megállapodik egy – jellemzően feltehetően gyermektelen – külső szponzorral (KüSz), hogy az az egyik (vagy több) gyermek után az átlagos gyermeknevelési költségnek megfelelő pénzt fizeti rendszeresen, annak felneveléséig.

Ilyen megállapodás esetén, ha a szülők még nem teljesítették a járulékfizetési kötelezettségüket, ebből a KüSz által fizetett havi összegből egyhavi átlagos járuléknak megfelelő részt a járulékfizetési kötelezettség teljesítésére levonnak. Hogy az átlagos havi gyermeknevelési költség és az átlagos havi járulék hogyan viszonyul egymáshoz, azt az ÁME-ből könnyen ki tudjuk számítani.

A KüSz-t az ilyen szerződés megkötésére az motiválja, hogy így nyugdíjponthoz vásárolhat (egy gyermek teljes idejű szponzorálása esetén egyet), hiszen ezzel annak a gyermeknek a felnevelése a szülők nyugdíjába nem, de a KüSz nyugdíjába beszámít. A KüSz így anélkül is részt vehet az új generáció felnevelésében, hogy konkrétan gyermeket nevelne, azt rábízhatja azokra, akik ezt nála szívesebben teszik. Emiatt ezzel lényegében egy „piaci alapú főállású anya” programot lehet létrehozni külön állami forrás nélkül! Az állam szerepe arra korlátozódhatna, hogy mondjuk egy speciális honlappal támogathatná a „kereslet” és „kínálat” egymásra találását!

Fontos megemlíteni, hogy a KüSz ezzel valamiféle „befektetési” kockázatot is vállal – egyébként ugyanúgy, mint a szülők is általában, hiszen – később kifejtendő okok miatt, csak a minimálisan érettségi szintű végzettséget megszerző

gyermek után járna nyugdíjpont. Tehát, ha olyan gyermeket támogat, aki erre nem lesz képes, akkor befektetése lenullázódik.

Sokakban felmerülhet, hogy miért nem egyszerűsítünk úgy a dolgokon, hogy ilyenkor egyszerűen az egyik gyermek felnevelését betudjuk járulékfizetésnek? A válasz, hogy ez a megoldás egyéni szinten megteremtené ugyan a jogok és a kötelezettségek ekvivalenciáját, a rendszer szintjén ugyanakkor pénzügyi problémákat okozna. Az így hiányzó járulékot ugyanis ekkor az aktuális nyugdíjasok már megszolgált járadékaiból vonnánk el, s egyúttal megemelnénk a most aktívak későbbi nyugdíját úgy, hogy azok nem dolgoztak meg érte, hiszen a járulékfizetés helyett felnevelt gyermek későbbi járulékfizetése már nekik ad nyugdíjat. Ezzel lényegében ugyanolyan jellegű hibás megoldást csempésznénk részelemként a HT rendszerbe, ami az FF rendszert általában jellemzi, s amit pont a HT rendszerrel szándékozunk kijavítani. Ez annak ellenére igaz, hogy egyébként valamiféle generációs „csúszkálás” lesz a rendszerben amiatt, hogy a gyermekvállalások kora erősen szóródhat, különösen a férfiaknál, illetve amiatt, hogy a járulékfizetés bizonyos esetekben áttolódhat nyugdíjas korra. Ezek az esetek azonban elvileg hosszú távon kiegyenlítik egymást.

Nem munkaviszonyból származó jövedelem esete

Sajnos a probléma a mai munkanyugdíjak rendszerének általános problémája, az FF és a HT rendszert egyaránt érinti, s nem is adunk rá általános megoldást, csak jelezzük, hogy valamit kezdeni kell azzal az esettel, ha valakinek a jövedelme nem munkabérből származik, ezért nem fizet járulékot. Ez azért is problémás, mert gyermeket nevelhet, s abból jár neki nyugdíj. Ugyanakkor a be nem fizetett járulékot ebből a nyugdíjból is törleszthet a fentiek szerint! Egy másik lehetőség lehet pedig, hogy az önállóak számára is bevezetünk valamifajta járulékfizetést, akár átalány formájában, akár valamilyen jövedelemtől függő mértékűt.

A gyermek külföldre távozása

Ha a gyermek külföldre távozik, s ott vállal munkát, ott fizet járulékot, akkor ott-hon nem térül meg felnevelésének a költsége, olyan, mintha meg sem született volna, tehát – első megközelítésben – ez után a gyermek után nem jár nyugdíj-szolgáltatás, a szülőt abból (e gyereke vonatkozásában) ki kell zárni. Ugyanakkor nem kell feltétlenül így eljárnunk, még ha azt praktikus okokból javasoljuk kizárni is, hogy a külföldre távozás kockázatát is osszuk meg a veszélyközösséggel.

A külföldre távozás mutatja legjobban, hogy mennyire hamis az FF rendszer ideológiája, hiszen aszerint itt semmilyen probléma nincs, a külföldre távozott gyermek ott fizet be az ottani tb-be, s ez alapján ott nyer majd nyugdíjat – minden rendben van. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy valójában itt az történik, hogy a fogadó ország tb egyensúlyát javítják az oda távozott munkavállalók, míg a kibocsátó ország tb egyensúlya emiatt romlik. Mondhatni ezzel a módszerrel,

gyermekbe való beruházás nélkül meg lehet menteni – legalábbis egy ideig – a fogadó országok egyre romló helyzetű tb-jét, a küldő országok kárára. Ez ugyanis azt jelenti, hogy a gyermekbe való beruházás költségét az egyik ország állja, a hasznát viszont egy másik ország szedi.

Ennek felismerése önmagában is elég érv az FF rendszerről a HT rendszerre való áttérés mellett, hiszen itt az FF rendszer egy újabb hiányossága – tulajdonképpen implicit háttérfeltevése – kerül napvilágra: az, hogy zárt gazdaságot feltételez, olyat, amiben/amiből nem „mászálnak” ki-be a munkavállalók. Vagyis pl. az FF rendszer és az EU „szabadságai” nem kompatibilisek egymással – illetve csak olyan értelemben, hogy azok egyoldalúan a fejlett EU-országoknak kedveznek, hiszen alapvetően ezekben áramlik a kevésbé fejlett EU-országok munkaereje (Banyár József [2014b]).

A problémát ezért elvileg lehet úgy kezelni, hogy az érintett nettó küldő országok tárgyalásokat kezdeményeznek egy olyan belső EU-szabályozásért, hogy a kivándorolt fiatal nyugdíjjáruléka – vagy annak egy része – valamennyi ideig a küldő ország tb-jébe folyjék be. Ha sikerül ilyen megállapodást kötni, akkor azokat a szülőket, akiknek a gyermeke ilyen országokba távozik, nem kell kizárni a nyugdíjszolgáltatásból. Legcélszerűbb egy egész EU-ra kiterjedő ilyen szabályozás lenne, amit közösen kezdeményezhetnének az EU-n belüli migráció nettó kibocsátó országai.

A NYUGDÍJSZOLGÁLTATÁSBÓL VALÓ KIZÁRÁS

Ha viszont nem lehetséges egy ilyen nemzetközi megállapodás, akkor a kizárást és nem a kockázatmegosztást javasolt alkalmazni a gyermek kivándorlása esetében, hiszen ez tudatos döntés eredménye, nem olyan, mint a gyermek rokantsága, halála. Természetesen, itt vannak bizonyos technikai problémák is, amelyeket később meg kell oldani, hiszen a külföldi munkavállalás lehet ideiglenes is, ami után valaki hazatér. Ilyen esetben nem célszerű megoldás a nyugdíjszolgáltatásból való kizárás.

A tartósan külföldre távozott fiatalnak a jövőben célszerű azzal számolnia, hogy szülőjének elvesztett nyugdíját neki magának, a szülőnek közvetlenül nyújtott transzferrel célszerű kompenzálnia, vagyis amikor kalkulálja a kiköltözés hasznait és költségeit, akkor a költségoldalon ezt is vegye figyelembe (s erre időben fel is kell hívni minden fiatal figyelmét!).

A szolgáltatásból való kizárásnak a gyermek külföldre való távozása a fő esete, de előfordulhatnak más – remélhetőleg nagyon ritka – esetek is. Ilyen, ha a szülő, illetve a gyermeket nevelő hibájára vezethető vissza, ha a gyermek nem lesz járulékfizető – pl. mert megrokkán, vagy bűnözővé válik. Természetesen az esetek nagy részében ezekről a szülő nem tehet, ezért itt jól meg kell gondolni – esetleg a bíróság bevonásával egyedi döntést kell hozni –, hogy a konkrét esetekben ez a helyzet-e.

A járulék szétosztása, vagyis a járadék a HT rendszerben

Az ÁME nemcsak a járulék, hanem a járadék szintjét is meghatározza – szintén, ha megállapítjuk a szétosztásra vonatkozó legfontosabb elveket, illetve az ezekből következő szabályokat.

A szétosztás elveként maradhat a folyó finanszírozás

Az első elv lehet, hogy célszerű minden évben az abban az évben beérkezett járulékokat szétosztani nyugdíjként, hiszen ezek a járulékok már afféle „osztalékok” (meg persze „tőketörlesztést” is) jelentenek. Ennyiben a HT rendszer hasonlít az FF rendszerhez – alapesetben nem szükséges hozzá semmiféle külön pénzügyi tartalék, hiszen a tényleges tartaléka a humán tőke (elismerten is – ennyiben viszont radikálisan eltér az FF rendszertől!).

A járadékindexálás automatikus, de ennek vannak feltételei

Nem szükséges a járadékok semmifajta külön indexálása, hiszen az automatikusan indexálódik az adott évben befolyt járuléktömeg változásával. Ha a rendszer paraméterei jól vannak beállítva, akkor ez az automatikus index – kisebb ingadozásokkal – a bérindex lesz, hiszen ezzel nő a járuléktömeg – minden egyéb változatlansága mellett. Természetesen sok minden változik, de ezek változása részben automatikusan semlegesítődik, részben okos szabályozással semlegesíteni lehet őket.

Automatikusan semlegesítődik az aktívak létszámának a változása, hiszen ez tükröződik a jogosultak létszámának a változásában is. Ha kevesebb gyermek születik, kevesebb lesz a HT rendszer jogosultja, s többen kapnak ellátást az FT rendszerből. (Illetve praktikusán: kevesebb ideig kapnak ellátást a HT rendszerből és hosszabb ideig az FT rendszerből – a konkrét javaslat szerint.)

A fentiekben javasolt, automatikus nyugdíjkorhatár-indexálással (vagyis, ha mindig annyira növeljük a nyugdíjkorhatárt, hogy az annál a korhatárnál várható hátralévő élettartam egy fix érték maradjon) semlegesíteni lehet az élettartam-növekedés hatását, hiszen ennek hatására azonos járuléktömeget egyre hosszabb időtartamra kellene szétosztani. Ha viszont számítani lehet arra, hogy a nyugdíjas évek száma átlagosan állandó marad, akkor a járadék az élettartam növekedés hatására nem változik, mert állandó marad a járulékfizetési és a járadékos évek hányadosa. Ha pl. a várható járadékos éveket 15-ben fixálom, a járulékos éveket pedig mondjuk (mint fent javasoltuk) 30-ban, akkor az arányuk

állandó 2 lesz, tehát egy felnevelt gyermek¹⁷ után durván az átlagjárulék kétszerese lesz a nyugdíj stabilan (legalábbis ha az egy főre szóló járadék – lásd a családi nyugdíjról mondottakat!).

A járulékok járadékká való szétosztásának javasolható módszere valamiféle pontrendszer

Célszerű, ha a nyugdíj olyan, hogy a nyugdíjasok különböző generációinak juttatásai nem csúsznak szét, mint a jelenlegi magyar FF rendszerben. Vagyis valaki ugyanazt a nyugdíjat kapja az adott évben ugyanannyi számú felnevelt gyermek után, akár már 20 éve ment nyugdíjba, akár frissen állapították meg azt neki. Ezt a problémát kiválóan megoldja a német pontrendszer, így javasolt annak adaptálása.

A német pontrendszer azonban jelenleg egy klasszikus FF rendszert szolgál ki, vagyis a pontokat járulékfizetéssel lehet megszolgálni. A HT rendszerben viszont a járulékfizetésért nem jár nyugdíj, csak a gyermeknevelésért, tehát a pontokat (nevezzük őket „nyugdíjpontoknak”) csakis a gyermekneveléshez való hozzájárulás alapján kell szétosztani.

A nyugdíjpontok szétosztásának elvei

Első elv, hogy meg kell különböztetni az egyéni és a közösségi hozzájárulás alapján osztott pontokat. Az egy gyermek felnevelése után összesen járó egyéni és közösségi nyugdíjpontok aránya e/k.

A GYERMEKNEVELÉS UTÁN KÖZVETLENÜL JÁRÓ (EGYÉNI HOZZÁJÁRULÁSON ALAPULÓ) NYUGDÍJPONTOK

Az egyszerűség kedvéért állapítsuk meg úgy a nyugdíjpont értékét, hogy az egy gyermek 18 éves koráig való felneveléséhez való egyéni hozzájárulásért jár, ha az legalább érettségit szerzett.

Érdeemesnek tartom megfontolni, hogy érettségi alatti végzettségért egyáltalán ne járjon nyugdíjpont, illetve ilyen esetben csak külön eljárás után lehessen olyat szerezni. Az indok: a mai gazdasági körülmények között szinte biztos, hogy a még érettségiig sem eljutó gyermekből nem lesz jó járulékfizető, tehát az ilyen gyermekbe való investíció nem térül meg. Más oldalról viszont ez a sza-

¹⁷ Fejenként, hiszen egy házaspár esetében pl. ha egy gyermeket nevelnek, akkor az számukra fejenként 0,5-0,5 gyermeket jelent. De gyermekét egyedül nevelő számára az „egész” gyerek beszámításra kerül a nyugdíjban.

bály erősen ösztönzi mind a szülőt, mind a gyermeket, hogy akár 18 éves kora után is, de szerezzék meg az érettségüket. Természetesen ekkor utólag a szülőknek jóváírják az egy pontot. Ha mégis kiderülne, hogy a nem érettségizett gyermek jó járulékfizetővé vált, akkor – később definiálandó mértékű – elegendően hosszú, jó járulékfizetői teljesítmény után lehetne kérelmezni a nyugdíjpontra jóváírását a szülőknek.

Nem teljesen egyértelmű, hogy a végzettség szerint tovább differenciáljunk-e a gyermekek szerint, illetve hogy mi szerint differenciáljunk a (már felnőtt) gyermekek között? A képzettség szerinti differenciálás mellett szól, hogy az átlagjövedelem (s így a fizetett járulék) tekintetében nagy különbségek vannak a csak érettségizettek és a felsőfokú végzettségűek között. Ellene szól azonban, hogy lehetnek nagy egyéni különbségek, amelyek feszültséget szülnek. Szinte biztos, hogy ilyen differenciálás esetén a tévében fognak mutogatni munkanélküli diplomásokat, akik után a szülők emelt nyugdíjat kapnak, s kiemelkedően jó járulékfizető csak érettségizetteket, akiknek szülei viszont szerényebb nyugdíjban részesülnek.

Emiatt megfontolásra javasolt a differenciálás egy bónuszrendszerrel kiegészítve. Eszerint: eleve emeljük meg az érettségihez kötött nyugdíjpontra arányosan, a magasabb végzettséghez szükséges idővel. Vagyis kapjon az a szülő (az a két szülő együtt), akinek a gyermeke alapszintű diplomát szerez 21/18 nyugdíjpontra, hiszen az alapszintű diplomához legalább 21 éves koráig kell a gyermeket a szülőknek eltartaniuk, és 23/18 nyugdíjpontra, akinek a gyermeke mesterszintű diplomát szerzett, hasonló megfontolásból. Azt, hogy valaki csak – mondjuk – 28 éves korában szerez alapszintű diplomát, s addig a szüleivel él, a rendszernek nem szükséges, sőt nem szabad díjaznia magasabb pontszámmal.

Az egy gyermek után járó (egy egész vagy annál valamivel nagyobb) nyugdíjpontra a gyermek nevelésében részt vevők között célszerű időarányosan megosztani (vagyis legalábbis a rendszer működésének az elején nem vizsgálni, hogy a hozzájárulás a gyermek kora szerint ingadozik-e). Ha egy házasságban élő szülőpár nevelte fel végig a gyermeket, akkor arányosan osztoznak. Ha az egyik szülő egyedül nevelt, akkor a teljes pontot megkapja. Ha elváltak, de továbbra is együttesen nevelik a gyermeket, akkor továbbra is arányosan osztoznak, ha nem arányosan, akkor a nem együtt nevelt idő alatt ennek a megosztásnak az arányában osztoznak a ponton is. Ha valaki csak tartásdíjat fizet, akkor szülőpárjával például 0,3-0,7 arányban osztoznak a töredékpontokon (a pontos értéket felmérésekkel célszerű megállapítani és folyamatosan karbantartani). Ha még tartásdíjat sem fizet, akkor mindent a gyermeket nevelő kap a gyermek után.

Meghalt szülő addig összegyűlt pontját az a párja kapja, akivel addig együtt nevelték a gyermeket. Ha ezután egy másik szülő örökbe fogadja, akkor az örökbe fogadó arányos töredékpontokat kap.

Ugyanez vonatkozik nem saját, hanem örökbe fogadott gyermekekre is. Nevelt gyermeke, aki után az állam nevelési díjat fizet, nem jár nyugdíjpont.

Logikus lenne, ha a nyugdíjpontok a gyermek tényleges járulékfizetési szintje után járnának, de ez sokszor nem valósítható meg, hiszen a szülő esetleg már rég nyugdíjas, de a gyermek még nem fizet járulékot, illetve mert a járulék szintje, a gyermek fizetésének a szintjével folyamatosan változhat, illetve akár erőteljesen ingadozhat is. Mindezeket a nyugdíjakban tükröztetni nem volna szerencsés. Ugyanakkor teljesen jogos, és a javasolt rendszer alapelveiből könnyen levezethető, hogy a kiemelkedő fizetésű, így kiemelkedő járulékfizetésű gyermek után a szülő is magasabb nyugdíjat kapjon. Problémás ugyanakkor az a követelés, hogy csökkenjen valakinek a nyugdíja azért, mert a gyermeknek a karrierje (s így a fizetése is) törést szenvedett, vagy mert jól fizető állását feladva, magas közösségi hasznot jelentő, ámde rosszul fizetett állást vállal el. Mindezek miatt nem javasolt egy az egyben hozzákapcsolni a nyugdíjakat a gyermek járulékához (ahogy például Demény [1987] és az ő logikáját elfogadók javasolják), de célszerű bevezetni valamiféle bónuszrendszert – másulrendszer nélkül. Ez azt jelenti, hogy a megkapott plusz nyugdíjat ne vesse el a szülő akkor sem, ha közben a gyermek fizetése mégis visszaesik. Ez viszont azt is jelenti, hogy a bónuszok is csak óvatosan emelhetik a nyugdíjakat. Egy lehetőség, hogy a szülők plusz töredékpontot kapnak a gyermek után, ha annak járuléka mondjuk 3 évig legalább az átlagjárulék kétszerese. Ez a plusz töredékpont arányos lehet azzal, hogy pontosan hányszorosa is az átlagjáruléknak a járulék (ha az legalább kétszeres), és folyamatosan emelkedhet azzal az időtartammal, ami alatt a járulék magasabb az átlag kétszeresénél. A pontos értékek kiszámításához külön kalkulációra van szükség, amit csak akkor érdemes elkezdni elkészíteni, ha a fenti javaslatok tekintetében már kialakult a konszenzus.

A KÖZÖSSÉGI HOZZÁJÁRULÁSON ALAPULÓ NYUGDÍJPONTOK

Minden adófizető – akár nevel gyermeket közvetlenül, akár nem – a közösségi hozzájárulása után, annak mértékében szintén kap nyugdíjpontokat, vagyis a nevelt gyermekek után járó összes pontszám k részét. A kiosztandó pontok számának a meghatározásához, valamint a kiosztási arányok meghatározásához is több problémát meg kell oldani.

Mivel a pontokat folyamatosan javasolt osztani (egy megfelelő nyilvántartás alapján), ezért minden évben világos, hogy hány gyermek után, illetve összesen mennyi pontot oszthatnak ki. (Egy gyermek után egy évben összesen $1/18$ pontot – bár ezek egy része utólag érvénytelennek minősül az érettségi hiánya miatt. Ez azonban – remélhetőleg – nem lesz jelentős mértékű, így a k rész kalkulációjában akár el is tekinthetünk ettől.) Mivel ez az $1/18$ a pontok „e” részét jelenti, ezért még ki kell osztani az összes adófizető között adófizetésük arányában ennek még k/e -szeresének megfelelő közösségi hozzájárulás pontot.

Sajnos nincs – sőt elvileg nem is lehet – nyilvántartásunk arról, ki mennyi adót fizet, hiszen adó is sokféle van, a személyitől az áfáig. Ezért a közösségi pontok szétosztásához az egyének által befizetett adók arányát valahogyan becsülni kell, vagyis valamiféle proxykat alkalmazni. Célszerű ezenfelül leszűkíteni az adófizetés miatti pontszerzés időtartamát, hiszen pl. a nyugdíjas is fizet adót, de akkor már nehézkes lesz emiatt módosítani a nyugdíjpontjainak a számát. Célszerű ezért pl. az aktív vagy csak a járulékfizetési időszakára korlátozni a pontszerzést.

Az adófizetésnek egy kézenfekvő proxyja lehetne a járulékfizetés, hiszen az arányos a bérrel, a személyi jövedelemadóval, s a vásárlások után fizetett áfa is valószínűleg szintén arányos a bérrel. Két érv azonban ellene szól:

1. A fentiekben azt javasoltuk, hogy a járulékfizetés ne az egész aktív életpályára terjedjen ki, hanem rövidebb időtartamra. Persze egy rövidebb – bár elég hosszú – időtartammal is jól lehet becsülni az egész életpálya alatt fizetett adók arányát, de célszerű minél hosszabb időtartamot választani, mert annál korrektebb lesz a közelítés.
2. Az emberek könnyen összekeverhetik ezt a jogszerzést a mostani FF rendszer jogszerzésével, s nehéz lenne nekik megmagyarázni, hogy ezúttal egészen másról van szó.

Főleg ez utóbbi érv miatt inkább a fizetett személyi jövedelemadókkal való becslés javasolható, amely szintén könnyen elérhető mindenkiről.

A fentiek alapján adódik a közösségi pontok elosztásának a logikus szabálya: minden évben, az az évi közösségi pontokat az az évi személyi adót fizető aktívok között osztják ki adófizetésük arányában.

A rendszer elemeinek együttműködése

Ahhoz, hogy a fenti elemek jól működjenek együtt, azokat egymáshoz képest jól kell beállítani. Meg kell például határozni, hogy mikor történjék a járulékfizetés, illetve az egyéni számlára való előtakarékoság, és hogyan kapcsolódjon egymáshoz a HT és az FT alrendszer.

Normál nyugdíjkorhatár

Mivel azt javasoltuk, hogy az FT és a HT alrendszer ne egymással párhuzamos legyen, hanem egymás utáni, ezért kétféle nyugdíjkorhatárra van szükség, illetve még egy járulékfizetési korhatárra is, amelyek egymással összefüggenek. A központi jelentőségű korhatár „a” normál nyugdíjkorhatár, s ehhez lehet vi-

szonyítani a másik kettőt. A normál nyugdíjkorhatár azoknak a korhatára, akik „elég” gyermeket neveltek. Hogy mi számít elégnek, azt részben az ÁME alapján, részben viszont szabadon lehet meghatározni: minél több gyermeket veszünk így, annál nagyobb lesz az induló nyugdíj és fordítva. Célszerű ezt úgy meghatározni, hogy ez annyi legyen, amivel kb. a mostani átlagnyugdíjat lehet elérni. Ez némi kalkulációt igényel, ezért – az egyszerűség kedvéért – a továbbiakban azt feltételezzük, hogy ez egy gyermek fejenként – vagyis házaspáronként kettő. Ezt úgy is mondhatjuk, hogy a normál nyugdíjkorhatár azokra vonatkozik, akiknek az egyéni hozzájáruláson alapuló nyugdíjpontjuk eléri az 1-et.¹⁸

A normál nyugdíjkorhatár – mint tudjuk – az a kor, amikor a még várható hátralévő élettartam egy előre rögzített érték. Javasoljuk, hogy ez az érték legyen 15, (vagy a II. részben említett 17,5) év (ami ma Magyarországon valamivel nagyobb mint 65 éves nyugdíjkorhatárt jelent – az 1. táblázat alapján, 2017-ben ez valahol 67,5 év körül lehetett).

1. táblázat. A várható hátralévő élettartamok (2017-es magyar unisex mortalitási tábla szerint) és a 67 éves korban várható hátralévő élettartam hány %-a esik az adott kor fölé

Kor (x)	ex	Hátralévő élettartam %-a	Kor (x)	ex	Hátralévő élettartam %-a	Kor (x)	ex	Hátralévő élettartam %-a
67	15,31	100%	75	10,34	54%	83	6,24	20,4%
68	14,67	94%	76	9,77	49%	84	5,85	17,3%
69	14,04	87%	77	9,19	44%	85	5,44	14,6%
70	13,41	81%	78	8,65	40%	86	5,09	12,1%
71	12,79	76%	79	8,12	35%	87	4,76	9,9%
72	12,15	70%	80	7,62	31%	88	4,48	8,0%
73	11,54	64%	81	7,12	27,3%	89	4,21	6,4%
74	10,94	59%	82	6,67	23,7%	90	3,94	5,0%

Forrás: mortality.org + saját számítás

¹⁸ Persze a fentiekben – praktikus okokból és átmenetileg – már javaslatot tettünk arra, hogy fordítsuk meg a logikát, és fejenként egy (páronként két) gyermek felnevelésének a szintjére állítsuk be a mostani átlagos nyugdíjat. De a „helyes” és később fokozatosan bevezetendő logika a fenti.

Emelt nyugdíjkorhatár

Javasoltuk, hogy akik nem nevelnek gyermeket, azoknak a nyugdíjkorhatáruk magasabb legyen. Mégpedig annyival, hogy a nyugdíjszintjük hasonló legyen, mint a legalább egy egyéni nyugdíjponttal rendelkezőké. Ezt úgy lehet elérni, hogy nekik azt a korhatárt állapítjuk meg „emelt nyugdíjkorhatárnak”, ahol a normál nyugdíjkorhatárkor még várható hátralévő élettartam utolsó része kezdődik. Ezt a k , illetve az összes adófizetőnek a gyerekesekhez viszonyított aránya alapján számítjuk ki. Ez tehát azokra vonatkozik, akiknek az egyéni nyugdíjpontjaik száma 0. Az átmeneti egyéni nyugdíjpontokkal rendelkezőkre a két nyugdíjkorhatár súlyozott átlaga vonatkozna. (Az 1. táblázat alapján ez az emelt nyugdíjkorhatár valahol 82 év körül lenne,¹⁹ ha ez az arány pl. $0,24 = (0,34 * 0,7)$ volna. Ha ezt az állam a gyerekeseknek adott juttatásokkal pl. 0,5-re tornászná fel, akkor a korhatár kb. 76 év lenne.)

Természetesen annak, aki később megy nyugdíjba – akármilyen megfontolásból –, arányosan magasabb nyugdíj jár. Ezt úgy lehet elérni, ha nyugdíjpontjait átszámoljuk. Azt lehet mondani, hogy a nyugdíjpontok (akár egyéni, akár közösségi) a normál (és folyamatosan indexált) nyugdíjkorhatárra vonatkoznak. Aki ennél (vagyis az ő konkrét esetében érvényesenél) később megy nyugdíjba, annak a nyugdíjpontjait annyival kell beszorozni, amennyivel a normál nyugdíjkorhatárkor várható hátralévő élettartam nagyobb a tényleges nyugdíjba vonulási életkorra vonatkozóánál.

Járulékfizetés elindulásának korhatára

Mivel határozott idejű és az aktív életpályánál rövidebb ideig tartó járulékfizetést láttunk a fentiekben indokoltnak, ezért nem teljesen nyilvánvaló, hogy maga a járulékfizetés mikor is induljon. Két tiszta eset van: vagy kezdődjön el azonnal az aktív életpályával (mint jelenleg is az FF rendszerben), vagy tartson a normál nyugdíjkorhatárig. (Normál nyugdíjkorhatárnál később véget érő járulékfizetés nem indokolható, mert elvileg ekkor mindenki nyugdíjba vonulhat – legfeljebb valaki ekkor a nyugdíj-megtakarítását kezdi felélni.) Ekkor abból visszafelé kell meghatározni a járulékfizetés elindulásának korhatárát. Az összes többi eset a kettő között van valahol.

A lehetőségek közül leginkább egy ilyen köztes eset indokolható, ahol a járulékfizetési időszak vége közel van a normál nyugdíjkorhatárhoz. Az indokok:

¹⁹ Ne tévesszen meg senkit, hogy a 82 nem 76:24 arányban osztja a 67 év utáni 15 évet, hiszen a 67 éves korban várható hátralévő élettartam nem azt jelenti, hogy 15 évet élünk. Sokan sokkal többet fognak!

1. Valószínűleg a fizetések a többségnél az életpálya második felében nagyobbak, mint az elsőben, így akkor részben nagyobb járulékokat tudnak fizetni, részben könnyebben nélkülözik azt az érintettek. Azt is mondhatjuk, igazából ekkorra válik „termővé” a szülők (és a társadalom) humántőke-beruházása.
2. Célszerű, ha az aktív életpálya első szakaszát nem terheljük külön járulékfizetéssel is, hiszen normálisan ez az az időszak, amikor a legtöbb gyermeket vállalnak, ami eleve nagy költség. A rendszer azáltal is ösztönzi a humántőke-beruházást, hogy az arra leginkább logikus életszakaszban némileg mentesíti a fiatalokat az egyéb fizetések alól. Ezáltal egyébként tereli is őket a viszonylag (a mai magas életkorokhoz képest) korai gyermekvállalás felé.
3. Célszerű viszont, ha nem „toljuk rá” teljesen a járulékfizetési tartamot a nyugdíjkorhatárra, hanem hagyunk valamennyi – mondjuk 5 év – „ráhagyást”, hiszen a járulékfizetésben lehetnek halasztások, amikor azt az érintettelfüggeszti.

Összességében a járulékfizetés elindulásának javasolt korhatára: normál nyugdíjkorhatár – járulékfizetési időtartam (pl. 30 év) – járulékfizetési ráhagyás (pl. 5 év). Emiatt ez a korhatár együtt indexálódik a normál nyugdíjkorhatárral. A fenti példában, ha a nyugdíjkorhatár 67 év, akkor a járulékfizetés elindulásának korhatára 32 év.

A gyermeknevelés és a megtakarítás anyagilag semlegessé tétele

Mivel a HT rendszerben a gyermeknevelés továbbra is önkéntes elhatározás lenne, aki ezt nem vállalja, az az állami rendszerből nem kap nyugdíjat. Célszerű azonban, ha az állam ezeknek az embereknek a nyugdíját is segíti, vagyis számukra egy feltőkésített DC rendszert működtet. Az ebbe való megtakarítás azonban nem történhet az utolsó pillanatban, amikor kiderül, hogy – esetleg a korábbi terveivel ellentétben – valakinek mégsem lesz gyermeke. Ellenkezőleg, abból a vélelemből célszerű kiindulni, hogy valakinek nem lesz gyermeke, s aztán ha mégis, akkor ezt folyamatosan módosítani.

Mindezek miatt a nyugdíjcélú megtakarítást (az FT rendszerbe való befizetést) már a legelső lehetséges alkalommal, vagyis az aktív életpálya kezdetén el kell kezdeni. A fentiek szerint ráadásul ekkor még jó lehetősége is van erre mindenkinek, hiszen még nem kell járulékot fizetnie, illetve – a hosszú megtakarítási periódus miatt – még viszonylag kis befizetések is komoly tőkévé tudnak a nyugdíjig felkamatozni.

Ugyanakkor erre a megtakarításra kevésbé lesz valakinek szüksége, ha gyermeke születik, s egyáltalán nem, ha megszületik a második. Emiatt javasolható, hogy a megtakarítás kötelező szintje (a bérből való levonás mértéke) a felére

essen az első gyermek megszületése után, s szűnjön meg, mint kötelezettség a második gyermek megszületése után (házaspárokat feltételezve). Ugyanakkor, ha valaki akarja, a gyermekszületés után is folytathatja a megtakarítást.

Mindezek – a megtakarítás és a járulékfizetés időzítésének, illetve ezek egymáshoz viszonyának fenti szabályai – a következő hatásokat érik el:

- Az, hogy a járulékfizetés csak később indul, mint az aktív élettartam, azt is jelenti, hogy hagyunk a fiataloknak egy olyan életszakaszt, amikor nem kell járulékot fizetniük, hanem fontosabb dolgokkal foglalkozhatnak – pl. gyermekneveléssel. Vagyis ez a megoldás egyrészt tereli a fiatalokat a gyermekvállalás felé, másrészt anyagilag könnyebbé is teszi számukra annak első éveit – ha időben belefognak a projektbe.
- Ha nem vállalnak gyermeket, akkor az így megtakarított pénzt ekkor félre rakják nyugdíjukra, hiszen így számukra az állami nyugdíj csak kb. 13-15 évvel később indul, mint másoknak.
- Ugyanakkor, ha gyermeket vállalnak, akkor nem kell ezzel a megtakarítással foglalkozniuk, így eleve pénz szabadul fel számukra erre a „projektre”.
- Emiatt összességében anyagilag semleges lesz számukra, hogy megtakarítanak vagy gyermeket vállalnak, ami nagy előrelépés lenne a mai helyzethez képest, amikor is a gyermekvállalás egyértelműen anyagi visszalépést jelent.

Az FT rendszer járadékának a működése

Az így felállított állami FT rendszerben felhalmozott pénzből a normál nyugdíjkorhatár kezdetén nem életjáradékot kezdenek fizetni, hanem a pénzt egyszerűen elosztják annyi felé, amennyi hónap az állami nyugdíj megnyílásáig hátravan (pl. 13 év*12 hónap = 156 felé). Minden hónapban ezt az összeget, illetve annak időközbeni kamatát fogja a nyugdíjas megkapni, hacsak nem dönt úgy, hogy tovább dolgozik, s nem kívánja felvenni a pénzt. Ez az összeg (illetve amit gazdája nem használt el) örökölhetővé válik, mégpedig úgy, hogy az alapértelmezett örökös a házastárs/bejegyzett élettárs lesz, aki ezt alapértelmezetten szintén a nyugdíjára költheti.

Ugyanakkor az FT rendszerben felhalmozott tőke nem biztos, hogy nyugdíjra vagy örökségre kerül kifizetésre, annak ugyanis javasolt valamiféle kaució szerepet is adni. Ha valaki például nem fizette vissza teljes egészében felnevelésének a költségeit (vagyis nem fizetett elég hosszan járulékot), akkor azt le lehet vonni az FT rendszerben felhalmozott pénzből is.

Átmenet a jelenlegi rendszerből az új rendszerre

A fenti rendszert minden probléma nélkül be lehet vezetni a fiatalok számára, akik még most alakítják ki egyéni nyugdíjstratégiájukat, s tudnak alkalmazkodni akármilyen rendszerhez. Problémás viszont bevezetni azok számára, akik már életük jelentős részét leélték úgy, hogy egy teljesen más nyugdíjfilozófiához alkalmazkodtak.

Emiatt egy lehetséges, célszerű bevezetés, hogy a rendszer indulásakor egy bizonyos kor – pl. 55 év – alatt lévő, két gyermeknél kevesebbet nevelők számára kötelezővé tesszük az egyéni előtakarékosági számla vezetését (az ennél idősebbek számára pedig marad a jelenlegi nyugdíjrendszer), majd az ő számukra fokozatosan emeljük azt a nyugdíjkorhatárt (amiből a beállt rendszerben az emelt nyugdíjkorhatár lesz), amikor ők a kétgyerekesekhez képest úgy vonulhatnak nyugdíjba, hogy a HT rendszerből is kapnak nyugdíjat. Lehetőség a kétévente egy év emelés (a normál nyugdíjkorhatár-indexáláson felül), amíg az emelt nyugdíjkorhatár el nem éri az elméleti értékét. Ez azt is jelenti, hogy az átmeneti időszakban mindenkinek két év állna rendelkezésére, hogy egy év hiányzó nyugdíját saját megtakarítással pótolja. Aki már két év múlva nyugdíjba vonulna, annak csak egy év gyűlik össze, de csak egy évet kell pótolnia, stb., vagyis mindenki fokozatosan tudna alkalmazkodni az új rendszerhez.

HIVATKOZÁSOK

- Bajkó Attila – Maknics Anita – Tóth Krisztián – Vékás Péter [2015]: A magyar nyugdíjrendszer fenntarthatóságáról, *Közgazdasági Szemle*, LXII. évf., 2015. december, 1229–1257. o.
- Banyár József [2001]: *Az életpálya pénzügyi tervezése: Bevezetés a személybiztosításokba*, Budapest, BKÁE, 85. o.
- Banyár József [2003/2017]: *Életbiztosítás*, 1. kiadás Aula, Budapest, 2003, 2. javított és bővített kiadás 2017. BCE-MNB – http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/2587/1/BCE_MNB_Banyar-Eletbiztositas.pdf – letöltve: 2019. június 12.
- Banyár József [2011]: A nyugdíjreform miatti államháztartási hiány elszámolhatósága – A stabilitási és növekedési egyezmény egyes követelményeinek újragondolása, *Közgazdasági Szemle*, LVIII. évf., július–augusztus, 666–688. o.
- Banyár József [2012/2016]: *A kötelező öregségi életjáradékok lehetséges modelljei*, Gondolat, 2012. In English: József Banyár: *Model options for mandatory old-age annuities*, Gondolat, 2016
- Banyár József [2012]: Gyereknevelés és nyugdíj – összekapcsolható, vagy sem? (In Kovács Erzsébet [szerk.] [2012])

- Banyár József [2014a]: A modern nyugdíjrendszer kialakulásának két története, *Hitelintézet* Szemle, 13. évf. 4. sz. 2014. november – <http://www hitelintezetiszemle.hu/letoltes/7-banyar-2.pdf> – letöltve: 2018. október 8.
- Banyár, József [2014b]: Consequences of cross-border human capital transfers on national PAYG systems, In *European pension system: Fantasy or reality*, Report on the conference of the Central Administration of National Pension Insurance organised in cooperation with the International Social Security Association European Network held in Budapest, Hungary on 19th September 2014.
- Banyár József [2016]: A folyó finanszírozású nyugdíjrendszerek lehetséges reformjai. In Simonovits 70 *Társadalom- és természettudományi írások Arkhimédészről az időskori jövedelmekig*, MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest, 2016 – http://econ.core.hu/file/download/Simonovits70/09_Banyar.pdf – letöltve: 2018. június 17. In English: Banyár, József [2016]: Possible reforms of Pay-As-You-Go pension systems, *European Journal of Social Security*, Volume: 18 issue: 3, page(s): 286–308. – <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/138826271601800303> – letöltve: 2018. október 8.
- Banyár, József [2017a]: Conflict or Fair Deal Between the Generations? Alternative economics for pensions –*Review of Sociology*, 27(4): 61–82. – http://www.szociologia.hu/dynamic/2017_04_61_82_oldal.pdf – letöltve: 2018. július 4.
- Banyár, József [2017b]: European handling of implicit and explicit government debt as an obstacle to the funding-type pension reforms, *European Journal of Social Security*, 2017, Vol. 19(1) 45–62. – <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1388262717697746> – letöltve: 2018. október 8.
- Banyár József [2019a]: Itt az új nyugdíjajánlat: mentsük meg a rendszert gyerekekkel! *portfolio.hu*, 2019. március 1. – <https://www.portfolio.hu/gazdasag/nyugdijrendszer/itt-az-uj-nyugdijajanalat-mentsuk-meg-a-rendszert-gyerekekkel.315901.html>
- Banyár, József [2019b]: Aging and the pay as you go (PAYG) pension system’s asset-liability (mis)matching. In Ł. Tomczyk & A. Klimczuk (Eds.): *Between Successful and Unsuccessful Ageing: Selected Aspects and Contexts*, Kraków, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, 163–206. o. DOI: 10.24917/9788395373718.7
- Banyár József – Mészáros József [2003/2008]: *Egy lehetséges és kívánatos nyugdíjrendszer*, Gondolat, Budapest, 2003. In English: József Banyár and József Mészáros [2009]: *A Possible and Desirable Pension System*, Social Science Monographs, Boulder, Colorado Center for Hungarian Studies and Publications, Inc. Wayne, New Jersey, Distributed by Columbia University Press, New York, pp. 200.
- Banyár József – Gál Róbert Iván – Mészáros József [2010]: NDC paradigma leírása. In Holtzer Péter (szerk.) (2010): *Jelentés a Nyugdíj és Időskori Kerekasztal tevékenységéről*, Miniszterelnöki Hivatal, Budapest, http://econ.core.hu/file/download/nyika/jelentes_hu.pdf
- Barabás Gyula – Bodor András – Erdős Mihály –Fehér Csaba – Hamecz István – Holtzer Péter [2006]: A nyugalom díja, *portfolio.hu* – https://www.portfolio.hu/download/files/a_nyugalon_dija.pdf – letöltve 2020. április 3.
- Berki Tamás – Palotai Dániel – Reiff Ádám [2016]: A következő 20 évben nincs gond a magyar nyugdíjrendszer fenntarthatóságával – <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/>

- szakmai-cikkek/tovabbi-szakmai-cikkek/berki-tamas-palotai-daniel-reiff-adam-a-ko-
vetkezo-husz-evben-nincs-gond-a-magyar-nyugdijrendszer-fenntarthatosagaval
- Blackburn, Robin [2003]: *Banking on Death*, Verso.
- Bokros Lajos [2001]: Társadalmi szolidaritás és nyugdíjrendszer, *ÉS*, XLV. évfolyam, 41. szám, 2001. október 12.
- Buchanan, James M. [1968]: Social Insurance in a Growing Economy: A Proposal for Radical Reform, *National Tax Journal*, Vol. 21, No. 4 (December 1968), pp. 386–395.
- Botos József – Botos Katalin [2011]: A kötelező nyugdíjrendszer reformjának egy lehetséges megoldása: pontrendszer és demográfia, *Pénzügyi Szemle*, 2011/2, 157–166. o. – https://www.asz.hu/storage/files/penzugyiszemle/2011/botos_jozsef_botos_katalin_157_166.pdf – letöltve: 2018. október 8.
- Botos Katalin – Botos József [2012]: A nyugdíjreform alapkérdései. *Pénzügyi Szemle Online – Vitaforum (1): Kinek fizetjük valójában a járulékot?* – 2012. április 2. 08:01:01 – <https://www.penzugyiszemle.hu/vitaforum/a-nyugdijreform-alapkerdesei-1-kinek-fizetjuk-valojaban-a-jarulekot> – (2): Humántőke és nyugdíj – 2012. április 3. 08:01:01 – <https://www.penzugyiszemle.hu/vitaforum/a-nyugdijreform-alapkerdesei-2-humantoke-es-nyugdij> – (3): Nyugdíjrendszer és gyermekvállalás – 2012. április 4. 08:01:01 – <https://www.penzugyiszemle.hu/vitaforum/a-nyugdijreform-alapkerdesei-3-nyugdijrendszer-es-gyermekvallalas> – (4): Nyugdíj-pontrendszer és demográfia – 2012. április 10. 08:15:01 – <https://www.penzugyiszemle.hu/vitaforum/a-nyugdijreform-alapkerdesei-4-nyugdij-pontrendszer-es-demografia> – (5): Egy új magyar nyugdíjrendszer alapjai – 2012. április 12. 08:01:01 – <https://www.penzugyiszemle.hu/vitaforum/a-nyugdijreform-alapkerdesei-5-egy-uj-magyar-nyugdijrendszer-alapjai>
- Botos Katalin [2018]: A demográfia komoly kihívás, *Magyar Idők*, 2018. április 24. kedd 09:23 – <https://magyaridok.hu/velemenya-demografia-komoly-kihivas-3028111/> – letöltve: 2018. június 4. Ismerteti még: http://nemzedek.mandiner.hu/cikk/20180425_a-demografia-komoly-kihivas ahol a kommentelők között komoly vita alakult ki a témáról
- Constitution [2004]: Constitution of the People’s Republic of China (Full text after amendment on March 14, 2004) – http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Constitution/2007-11/15/content_1372964.htm – letöltve: 2018. június 18.
- Demény, Paul [1987]: Re-linking Fertility Behavior and Economic Security in Old Age: A Pronatalist Reform, *Population and development Review* 13, No. 1. (March 1987), p. 128–132. Magyarul: Demény Pál [2016]: A gyermekvállalás és az időskori anyagi biztonság kapcsolatának visszaállítás. In Demény Pál [2016]: *Népességpolitika közjó szolgálatában*, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 2016 67–72. o.
- EC [2012]: Fehér Könyv – A megfelelő, biztonságos és fenntartható európai nyugdíjak menetrendje, Brüsszel, 2012. február 16. COM(2012) 55 final – <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=7341&langId=hu> In English: EC [2012]: European Commission – White Paper – An Agenda for Adequate, Safe and Sustainable Pensions, 16.02.2012. – <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&newsId=1194&furtherNews=yes> – letöltés: 2015. szeptember 11.
- Government.se [2017]: The Swedish old-age pension system – How the income pension, premium pension and guarantee pension work, 19 May 2017. – <https://www.government.se>

- ment.se/information-material/2017/05/the-swedish-old-age-pension-system/ – letöltve: 2020. március 5.
- Feldstein, Martin S. [1974]: Social Security, Induced Retirement, and Aggregate Capital Accumulation. *Journal of Political Economy*, Sept./Oct. 1974, 82(5), pp. 905–926.
- Feldstein, Martin [2005]: Rethinking Social Insurance, *The American Economic Review*, March 2005.
- Gál Róbert Iván [2003]: A nyugdíjrendszer termékenységi hatásai. Vizsgálati módszerek és nemzetközi kutatási eredmények. In Gál Róbert Iván (szerk.): *Apák és fiúk és unokák*. Osiris, Budapest, 40–50. o.
- Gál Róbert Iván – Simonovits András – Tarcali Géza [2001]: Korosztályi elszámolás a magyar nyugdíjrendszerben, *Közgazdasági Szemle*, XLVIII. évf., 2001. április, 291–306. o.
- Gál Róbert Iván – Medgyesi Márton [2019]: *A gyermeknevelés transzfer-költségei Magyarországon*. Konferencia előadás a 2019. június 13-i Gyerek és nyugdíj 2.0 konferencián, Budapest, BCE.
- Giday András – Szegő Szilvia [2012]: Kétpólusú világban kétpólusú nyugdíjrendszert! In Kovács (szerk.) [2012].
- Giday, András – Szegő, Szilvia [2018]: Towards the “Child-to-Parent” Based Pension Allowance (“C2P”) – Proposal for the Reduction of the Population and the Finance Twin-Deficit, *Civic Review*, Vol. 14, Special Issue, 2018, pp. 302–319. – <https://eng.polgariszemle.hu/current-publication/147-social-policy/924-towards-the-child-to-parent-based-pension-allowance-c2p-proposal-for-the-reduction-of-the-population-and-the-finance-twin-deficit> – letöltve: 2018. október 8.
- Guardiancich, Igor – Weaver, R. Kent – Demarco, Gustavo, and Dorfman, Mark C. [2019]: The Politics of NDC Pension Scheme Diffusion: Constrains and Drivers, *World Bank Discussion Paper* No. 1927, April 2019.
- Holzmann, Robert – Palmer, Edward (szerk.) [2006]: Pension Reform – Issues and Prospects for Non-Financial Defined Contribution (NDC) Schemes, The World Bank.
- Holzmann, Robert – Edward Palmer, and David Robalino (ed.) [2012–13]: Nonfinancial Defined Contribution Pension Schemes in a Changing Pension World – Volume 1–2 – <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/12212> – letöltve: 2018. október 4.
- Hyzl, James – Rusnok, Jiri – Kulhavy, Martin – Reznicek, Tomás [2005]: Sustainable Pension Solutions (Innovative approach), Skoda Auto College, Working Papers – is.savs.cz/dok_server/slozka.pl?id=1676;download=1924 – letöltve: 2018. május 31.
- Holtzer Péter (szerk.) [2010]: Jelentés a Nyugdíj és Időskori Kerekasztal tevékenységéről, Miniszterelnöki Hivatal, Budapest – letölthető: http://econ.core.hu/file/download/nyika/jelentes_hu.pdf – letöltve: 2014. december 17.
- Horváth Gyula [2019]: Fordulat a halandóságban? *Biztosítás és Kockázat*, VI. Évfolyam 3. szám – <https://mabisz.hu/wp-content/uploads/2019/10/biztositas-es-kockazat-6-evf-3-szam-2-cikk.pdf> – letöltve: 2020. április 2.
- Kotlikoff, Laurence J. [1993]: *Generational Accounting – Knowing Who Pays, and When, for What We Spend*, The Free Press, New York, 1993, 265. o.
- Kovács Erzsébet (szerk.) [2012]: *Nyugdíj és gyermekvállalás tanulmánykötet – 2012*, Gondolat.

- Máriás Leonárd [2014]: Ha nem vállalsz gyereket, később kaphatsz nyugdíjat? – Interjú Gál Róbert Ivánnal, *HVG*, 2014. július 16. – http://hvg.hu/gazdasag/20140716_gyerekvallalas_elismerese_nyugdij – letöltve: 2014. december 17.
- Marosi Judit – Molnár D. László [2018]: Öregségi nyugdíjasok halandósága 2015-ben, *Statistikai Szemle*, 96. évfolyam 1. szám – DOI: 10.20311/stat2018.01.hu0005
- Németh György [2009]: A nyugdíjreformról, *Közgazdasági Szemle*, LVI. évf., 2009. március, 239–269. o. Esszé – <http://www.kszemle.hu/tartalom/cikk.php?id=1085> – letöltve: 2018. október 8.
- OECD [2017]: Pensions at a Glance 2017 – OECD and G20 indicators, 2017
- Oksanen, Heikki [2003]: A nyugdíjreformtervek a jóléti államokban – öregedő népesség esetén, *Közgazdasági Szemle*, L. évf., 2003. július–augusztus, 654–670. o.
- Orbán Gábor – Palotai Dániel [2006]: Gazdaságpolitikai és demográfiai kihívások a magyar nyugdíjrendszerben, *Közgazdasági Szemle*, LIII. évf., 2006. július–augusztus, 583–603. o.
- Regős Gábor [2015]: Can Fertility be Increased With a Pension Reform? *Ageing International*, June 2015, Volume 40, Issue 2, pp 117–137 – <http://link.springer.com/article/10.1007/s12126-014-9206-y> – letöltve: 2018. október 8.
- Samuelson, P. A. [1958]: An exact consumption-loan model of interest with or without the social contrivance of money. *Journal of Political Economy*, Vol. 66. No. 6. 467–482. o.
- Simonovits András [2014]: Gyermektámogatás, nyugdíj és endogén/heterogén termékenység – egy modell, *Közgazdasági Szemle*, LXI. évf., 2014. június, 672–692. o. – <http://www.kszemle.hu/tartalom/cikk.php?id=1486> – letöltés ideje: 2016. február 23.
- Simon, Julian L. [1988]: Re-Linking Fertility Behavior and Economic Security in Old Age: Comment on Demeny, *Population and development Review* 14, No. 2. (June 1988), 327–331. o.
- Simonovits András [2001]: Szolgálati idő, szabadidő és nyugdíj – ösztönzés korlátokkal. *Közgazdasági Szemle*, 48. 5. sz. 393-408. o.
- Simonovits András [2007]: Improving on the Notional Defined Benefit, kézirat (publikálva Marin, B., Zaidi, A., Lipszyc and Makovec, M (2008): *Mainstreaming Ageing: Indicators to Monitor Sustainable Progress and Policies*, Ashgate. pp. 637–653)
- Simonovits András [2017]: Az elfelejtett nyugdíjdegreszió, *Közgazdasági Szemle*, LXIV. évf., 2017. június (650–660. o.) DOI: <http://dx.doi.org/10.18414/KSZ.2017.6.650>
- Simonovits András [2018]: Miért kell a nyugdíj-valorizálást és -indexálást pontrendszerrel felváltani? *Közgazdasági Szemle*, LXV. évf., 2018. szeptember, 903–922. o.
- Sinn, Hans-Werner [1998]: The Pay-as-you-go pension system as a fertility insurance and enforcement device, *NBER Working Paper Series* 6610, June 1998, 28. o.
- Thaler, Richard H. – Sunstein, Cass R. [2009]: *Nudge*, Penguin Books LTD, 2009.
- The Economist* [2017]: Overlapping generations – Kicking the can down an endless road – <https://www.economist.com/news/economics-brief/21727877-final-brief-our-series-big-economic-ideas-looks-costs-and-benefits>

- Varga Gergely [2014]: Demográfiai átmenet, gazdasági növekedés és a nyugdíjrendszer fenntarthatósága, *Közgazdasági Szemle*, LXI. évf., 2014. november, 1279–1318. o.
- Werding, Martin [2014]: Familien in der gesetzlichen Rentenversicherung: Das Umlageverfahren auf dem Prüfstand – <https://www.bertelsmann-stiftung.de/de/publikationen/publikation/did/familien-in-der-gesetzlichen-rentenversicherung/> – letöltve: 2018. május 31.
- World Bank [1994]: Averting the Old Age Crisis, World Bank, 1994 – <http://documents.worldbank.org/curated/en/973571468174557899/pdf/multi-page.pdf>